

ТОВ «ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «МЕТІНВЕСТ ПОЛІТЕХНІКА»

Гірничо-металургійний факультет

Кафедра матеріалознавства, механіки та природничих наук

«Допущено до захисту»

Гарант ОПП

Тетяна КУЛІК

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавра

за підсумками виконання
освітньо-професійної програми
«Інжиніринг механічного обладнання та систем»
за спеціальністю 131 (G9) Прикладна механіка

**на тему «Підвищення безвідмовності центральної цапфи
поворотної платформи екскаватора ЕКГ-10 на основі комплексного
аналізу працездатності за критеріями міцності та надійності»**

Керівник роботи

Тетяна КУЛІК

Консультант від підприємства

Микола ВАСІЛЬЕВ

*Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело*

Здобувач

Сергій СТЕЦЕНКО

Підсумкова оцінка за атестацію			
--------------------------------	--	--	--

Голова ЕК

Микола ПЕТРЯКОВ

Запоріжжя 2026

ТОВ «ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «МЕТІНВЕСТ ПОЛІТЕХНІКА»

Факультет	<u>гірничо-металургійний</u>
Кафедра	<u>матеріалознавства, механіки та природничих наук</u>
Ступінь вищої освіти	<u>бакалавр</u>
Спеціальність	<u>131 (G9) Прикладна механіка</u>
ОПП	<u>«Інжиніринг механічного обладнання та систем»</u>

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Гарант ОПП

_____ Тетяна КУЛІК

23.02.2026 р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ БАКАЛАВРА**

Стеценка Сергія Анатолійовича

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача)

1 Тема роботи: Підвищення безвідмовності центральної цапфи поворотної платформи екскаватора ЕКГ-10 на основі комплексного аналізу працездатності за критеріями міцності та надійності

керівник роботи Кулік Тетяна Олександрівна, канд. техн. наук, доцент кафедри матеріалознавства, механіки та природничих наук

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом Університету №41/23.02.2026 від 23.02.2026 р. _____

2 Термін подання роботи 12.06.2026 р. _____

3 Вихідні дані до роботи: Навчальна та науково-технічна література, державні стандарти, технічна документація підприємства, матеріали з експлуатації прокатного обладнання, методична література зі спеціальних дисциплін, результати виробничих спостережень та досліджень, відкриті інформаційні джерела _____

4 Зміст пояснювальної записки (перелік питань): Анотація. Зміст. Вступ. Аналіз предметної області (характеристика кар'єрного екскаватора ЕКГ-10 та умов його експлуатації, конструкція центральної цапфи поворотної платформи, аналіз зношування та типових відмов, сучасні підходи до підвищення ресурсу важконавантажених вузлів). Спеціальний розділ (оцінювання навантажень на цапфу, розрахунок на міцність та витривалість осі, оцінка зносостійкості пари тертя за

законом Арчарда, розрахунок показників надійності, FMEA-аналіз та дерево відмов, розроблення технічних заходів з підвищення безвідмовності). Економічне обґрунтування запропонованих заходів. Безпека праці при експлуатації та ремонті поворотного механізму. Висновки. Перелік використаних джерел

5 Перелік графічного (демонстраційного) матеріалу: демонстраційна презентація результатів кваліфікаційної роботи

6 Консультанти по роботі, із зазначенням розділів роботи, що стосуються їх.

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта
Аналіз предметної області	Кулік Т.О., доцент каф. МАТМЕХ
Спеціальний розділ	Кулік Т.О., доцент каф. МАТМЕХ
Економічне обґрунтування запропонованих заходів	Кулік Т.О., доцент каф. МАТМЕХ
Безпека праці у предметній області	Кулік Т.О., доцент каф. МАТМЕХ

Дата видачі завдання 23.02.2026 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Термін виконання етапів роботи
1	Розділ 1. Аналіз предметної області	23.02.2026 – 31.03.2026
2	Розділ 2. Спеціальний розділ	15.03.2026 – 15.05.2026
3	Розділ 3. Економічне обґрунтування запропонованих заходів	01.05.2026 – 31.05.2026
4	Розділ 4. Безпека праці у предметній області	15.05.2026 – 05.06.2026
5	Висновки, перелік посилань, вступ, зміст, реферат	01.06.2026 – 10.06.2026
6	Подання завершеної роботи. Перевірка на академічний плагіат	11.06.2026 – 16.06.2026
7	Остаточне оформлення роботи та графічного (презентаційного) матеріалу	12.06.2026 – 17.06.2026
8	Рецензування завершеної роботи. Захист	18.06.2026 – 24.06.2026

Здобувач _____ Сергій СТЕЦЕНКО

Керівник роботи _____ Тетяна КУЛІК

АНОТАЦІЯ

Стеценко С.А. Підвищення безвідмовності центральної цапфи поворотної платформи екскаватора ЕКГ-10 на основі комплексного аналізу працездатності за критеріями міцності та надійності ПРАТ «ІНГЗК» : кваліфікаційна робота бакалавра: на правах рукопису. Запоріжжя : ТОВ «Технічний університет «Метінвест Політехніка», 2026. 104 с.

Об'єкт дослідження: поворотної платформи кар'єрного екскаватора ЕКГ-10.

Предмет дослідження: процеси навантаження, зношування, втомного руйнування та втрати працездатності центральної цапфи в умовах інтенсивної експлуатації.

Мета роботи: підвищити безвідмовність центральної цапфи на основі комплексного розрахунково-аналітичного аналізу її працездатності за критеріями міцності, зносостійкості та надійності.

У **першому** розділі виконано аналіз геолого-кліматичних умов Криворізького залізрудного басейну, технічних особливостей екскаватора ЕКГ-10, конструкції та матеріального виконання центральної цапфи. Досліджено типові причини втрати працездатності, недоліки існуючої системи технічного обслуговування та ремонту, а також сучасні методології підвищення довговічності важконавантажених вузлів гірничих машин. Сформульовано завдання дослідження.

У **другому** розділі розроблено методику визначення діючих на цапфу навантажень, виконано перевірний розрахунок міцності та витривалості осі за критерієм Губера-Мізеса з урахуванням концентраторів напружень. Проведено оцінку зносостійкості пари тертя «вісь-втулка» за законом Арчарда, спрогнозовано ресурс вузла до досягнення граничного зазору. Виконано кількісний аналіз показників надійності, FMEA-аналіз та побудовано дерево відмов. Розроблено комплекс технічних заходів із підвищення безвідмовності, що включає впровадження автоматичної централізованої системи змащування, застосування зносостійких матеріалів для втулок та наплавлення поверхні осі, модернізацію системи стопоріння й інтеграцію засобів діагностики.

У **третьому** розділі виконано економічне обґрунтування запропонованих рішень: оцінено вартість простою екскаватора, розраховано зниження витрат на технічне обслуговування та ремонт, визначено річний економічний ефект і термін окупності капітальних вкладень. Підтверджено високу економічну доцільність модернізації.

У **четвертому** розділі проведено аналіз небезпечних і шкідливих виробничих факторів під час експлуатації та ремонту поворотного механізму, розроблено комплекс організаційно-технічних заходів з охорони праці при демонтажно-монтажних роботах центральної цапфи.

ЦЕНТРАЛЬНА ЦАПФА, БЕЗВІДМОВНІСТЬ, ЗНОШУВАННЯ, МІЦНІСТЬ, ЕКСКАВАТОР ЕКГ-10, МОДЕРНІЗАЦІЯ, АВТОМАТИЧНА СИСТЕМА ЗМАЩУВАННЯ, НАДІЙНІСТЬ.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ СТАНУ ПИТАННЯ ЩОДО ПРАЦЕЗДАТНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЦАПФИ ПОВОРОТНОЇ ПЛАТФОРМИ ЕКСКАВАТОРА ЕКГ-10 ЗА КРИТЕРІЯМИ МІЦНОСТІ ТА НАДІЙНОСТІ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ ДОСЛІДЖЕННЯ	12
1.1. Геолого-кліматичні умови Криворізького залізорудного басейну та технічні особливості експлуатації гірничої техніки в його умовах	12
1.2. Характеристика кар'єрного екскаватора ЕКГ-10 як основного засобу виймально-вантажних робіт в умовах Криворізького залізорудного басейну	15
1.3. Конструктивно-функціональний аналіз та матеріальне виконання центральної цапфи (3519.06.00.000) поворотної платформи	18
1.4. Дослідження типових причин втрати працездатності центральної цапфи та аналіз існуючих регламентів ТОіР.....	24
1.5. Огляд сучасних методологій та інженерних підходів до підвищення довговічності важконавантажених вузлів гірничих машин.....	27
1.6. Узагальнення результатів аналізу та формулювання завдань дослідження	31
РОЗДІЛ 2. РОЗРАХУНКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАВАНТАЖЕНЬ, МІЦНОСТІ, ЗНОСОСТІЙКОСТІ ТА НАДІЙНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЦАПФИ ПОВОРОТНОЇ ПЛАТФОРМИ ЕКСКАВАТОРА ЕКГ-10	34
2.1. Методика визначення навантажень, що діють на центральну цапфу в умовах динамічних циклів роботи екскаватора.....	34
2.2. Розрахунок на міцність та витривалість осі центральної цапфи за критерієм Губера-Мізеса з урахуванням концентраторів напружень.....	39
2.3. Оцінка зносостійкості контактних поверхонь пари «цапфа-втулка» за законом Арчарда та прогнозування ресурсу вузла.....	50
2.4. Аналіз причин відмов та показників надійності центральної цапфи поворотної платформи екскаватора ЕКГ-10.....	57
2.5. Розробка технічних заходів з підвищення безвідмовності центральної цапфи поворотної платформи екскаватора ЕКГ-10	67
РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАХОДІВ З ПІДВИЩЕННЯ НАДІЙНОСТІ ТА БЕЗВІДМОВНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЦАПФИ ПОВОРОТНОЇ ПЛАТФОРМИ ЕКСКАВАТОРА ЕКГ-10	75
3.1. Оцінка економічної ефективності від впровадження заходів з підвищення надійності цапфи	75
3.2. Розрахунок зниження витрат на технічне обслуговування та ремонт	80

3.3. Визначення річного економічного ефекту та терміну окупності запропонованих рішень	85
РОЗДІЛ 4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПРАЦІ ТА ОХОРОНИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ПРИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТА РЕМОНТІ ПОВОРОТНОГО МЕХАНІЗМУ ЕКСКАВАТОРА ЕКГ-10.....	89
4.1. Аналіз небезпечних та шкідливих виробничих факторів при експлуатації та ремонті поворотного механізму екскаватора ЕКГ-10 .	89
4.2. Розробка заходів з охорони праці та безпеки життєдіяльності при проведенні демонтажно-монтажних робіт центральної цапфи	92
ВИСНОВКИ.....	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	100

ВСТУП

Ефективність гірничодобувного виробництва значною мірою визначається рівнем технічної готовності основного виймально-вантажного обладнання. В умовах Криворізького залізорудного басейну кар'єрні екскаватори типу ЕКГ-10 працюють у надзвичайно важкому середовищі, що характеризується високою міцністю порід, інтенсивним абразивним пилоутворенням та значними сезонними перепадами температур. Одним із найбільш навантажених і водночас уразливих вузлів цих машин є центральна цапфа поворотної платформи (3519.06.00.000), яка забезпечує центрування платформи, сприймає радіальні зусилля до 370 кН та утримує платформу від вертикального відриву. Статистика експлуатації свідчить, що внаслідок інтенсивного абразивного зношування пари тертя «вісь – втулка» та втомних пошкоджень елементів кріплення фактичний ресурс вузла становить лише 4000–5000 мотогодин замість проєктних 12000–15000 мотогодин. Аварійні відмови цапфи спричиняють тривалі простої екскаватора (до 48–72 годин на один ремонт), що призводить до значних економічних збитків, які обчислюються десятками мільйонів гривень на рік.

Існуюча система планово-попереджувальних ремонтів, що спирається на ручне періодичне мащення та контроль зазорів без засобів інструментальної діагностики, не здатна попередити розвиток дефектів на ранніх стадіях. Це обумовлює актуальність переходу до обслуговування за фактичним станом (СВМ), яке передбачає впровадження сучасних матеріалів, автоматизованих систем змащування та методів вібродіагностичного моніторингу. Вирішення цієї науково-технічної задачі потребує комплексного аналізу навантаженості, міцності, зносостійкості та показників надійності вузла, а також розробки й економічного обґрунтування конкретних технічних заходів.

Метою роботи є підвищення безвідмовності центральної цапфи поворотної платформи екскаватора ЕКГ-10 на основі комплексного розрахунково-аналітичного аналізу її працездатності за критеріями міцності, зносостійкості та надійності.

Для досягнення поставленої мети сформульовано та вирішено такі **завдання**:

1. Визначити величини та характер навантажень, що діють на центральну цапфу в основних робочих режимах екскаватора.

2. Виконати перевірний розрахунок осі цапфи на міцність та витривалість за критерієм Губера-Мізеса з оцінкою впливу концентраторів напружень.

3. Провести кількісну оцінку зносостійкості пари «вісь – втулка» за законом Арчарда та спрогнозувати ресурс вузла до досягнення граничного зазору.

4. Проаналізувати показники надійності (коефіцієнт готовності, наробіток на відмову), виконати FMEA-аналіз і побудувати дерево відмов.

5. Розробити технічні заходи з підвищення безвідмовності (модернізація системи мащення, застосування зносостійких матеріалів, впровадження діагностики) та економічно обґрунтувати їхню ефективність.

Об'єкт дослідження - центральна цапфа поворотної платформи кар'єрного екскаватора ЕКГ-10 (збірна одиниця 3519.06.00.000).

Предмет дослідження - процеси навантаження, зношування, втомного руйнування та втрати працездатності центральної цапфи в умовах інтенсивної експлуатації в Кривбасі.

Методи дослідження базуються на положеннях класичної теорії опору матеріалів, трибології, теорії надійності технічних систем, а також економічного аналізу. Зокрема, для визначення напружено-деформованого стану осі застосовано енергетичний критерій Губера-Мізеса; інтенсивність зношування розраховано за рівнянням Арчарда;

аналіз видів і критичності відмов виконано за методологією FMEA та FTA. Під час розробки технічних рішень використано методи інженерного проектування та математичного моделювання.

Елементи наукової новизни одержаних результатів полягають у наступному:

- встановлено, що лімітуючим фактором працездатності вузла є не статична чи втомна міцність осі (фактичний запас міцності $n_f = 2,49$), а прогресуюче абразивне зношування бронзової втулки, яке за наявності кварцового пилу досягає інтенсивності 2,245 мм/рік, що в 10–12 разів перевищує розрахункове значення для умов чистого тертя;
- на основі комплексного FMEA/FTA-аналізу вперше кількісно визначено пріоритетні числа ризику відмов елементів цапфи та доведено, що 80 % сукупного ризику зосереджено в чотирьох причинах: зношування втулок, закупорювання мастильних каналів, втомне руйнування осі та ненадійне стопоріння різьби;
- теоретично обґрунтовано синергетичний ефект від поєднання автоматичного централізованого змащування з використанням високохромистих чавунів для втулок, що дозволяє прогнозовано збільшити ресурс вузла з 4960 до 28000 мотогодин.

Практичне значення отриманих результатів полягає в розробці готового до впровадження комплексу технічних заходів, який включає:

- схему модернізації системи мащення (встановлення АЦСС прогресивного типу з трьома незалежними контурами);
- рекомендації щодо заміни матеріалу нижньої втулки на високохромистий чавун та наплавлення робочої поверхні осі зносостійким шаром;
- конструктивні рішення з підсилення системи стопоріння гайки та інтеграції датчиків вібрації й осьового переміщення для реалізації стратегії CBM.

Економічний аналіз показав, що вартість години простою екскаватора ЕКГ-10 становить близько 940 000 грн, а запропонована модернізація (капітальні вкладення 185 000 грн на один екскаватор) забезпечує річний економічний ефект понад 90,4 млн грн та окупується менш ніж за 10 мотогодин роботи. Результати роботи можуть бути безпосередньо використані гірничодобувними підприємствами Кривбасу для підвищення надійності парку екскаваторів та скорочення позапланових простоїв.

Таким чином, кваліфікаційна робота є завершеним науково-практичним дослідженням, у якому вирішено актуальну задачу підвищення безвідмовності центральної цапфи екскаватора ЕКГ-10 шляхом комплексного аналізу її працездатності та розробки науково обґрунтованих технічних рішень. Отримані результати створюють передумови для переходу від застарілої системи планово-попереджувальних ремонтів до прогресивного обслуговування за фактичним станом, що відповідає сучасним світовим тенденціям розвитку гірничої техніки.

1 АНАЛІЗ СТАНУ ПИТАННЯ ЩОДО ПРАЦЕЗДАТНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЦАПФИ ПОВОРОТНОЇ ПЛАТФОРМИ ЕКСКАВАТОРА ЕКГ-10 ЗА КРИТЕРІЯМИ МІЦНОСТІ ТА НАДІЙНОСТІ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Геолого-кліматичні умови Криворізького залізорудного басейну та технічні особливості експлуатації гірничої техніки в його умовах

Експлуатація гірничої техніки в Криворізькому залізорудному басейні (Кривбас) відбувається в середовищі, яке за сукупністю факторів суттєво перевищує розрахункові параметри, закладені при проектуванні машин загального призначення. Специфіка регіону формує екстремальне поєднання високих динамічних навантажень, агресивного абразивного та хімічного впливу, а також значних температурних градієнтів. Для такого вузла, як центральна цапфа поворотної платформи, ці умови є визначальними з точки зору інтенсивності зношування, втомного руйнування та деградації мастильних матеріалів.

Гірничо-геологічні фактори та їх вплив на навантаженість вузла. Основний обсяг видобутку в регіоні припадає на залізисті кварцити, міцність яких на стискання сягає 200–300 МПа і вище. Високий вміст вільного кристалічного кремнезему (кварцу) в породі обумовлює її надзвичайну абразивність. Видобуток таких порід неможливий без застосування буровибухових робіт, внаслідок чого екскаватор працює зі скельною гірничою масою, що має нерівномірний кускуватий склад [1].

Такий характер вибою генерує значні динамічні та ударні навантаження на робоче обладнання, які безпосередньо передаються на поворотну платформу. Для центральної цапфи це означає постійний вплив знакозмінних зусиль, що спричиняє накопичення втомних

пошкоджень в осі та елементах кріплення. Нерівномірність навантаження при черпанні призводить до перекосів платформи та виникнення пікових радіальних зусиль у парі тертя «цапфа–втулка».

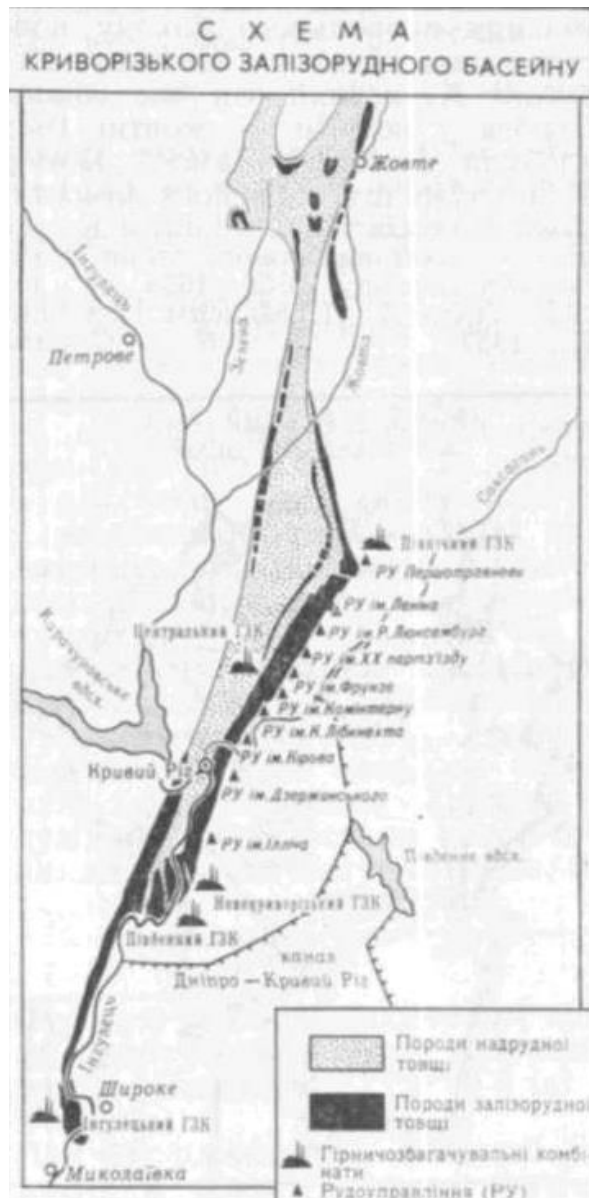

Рис 1 – Схема Криворізького залізорудного басейну

Кліматичні фактори та їх вплив на трибологію вузла. Клімат регіону характеризується як різкоконтинентальний. Річна амплітуда температур є значною: від $+39,3\text{ }^{\circ}\text{C}$ влітку до $-35,0\text{ }^{\circ}\text{C}$ взимку [2]. Такі перепади критично впливають на роботу вузлів тертя:

- *Високі літні температури* призводять до розрідження мастильних матеріалів, зниження їхньої несучої здатності та витікання з відкритих вузлів. Для цапфи це обертається погіршенням гідродинамічного режиму мащення та ризиком виникнення задирів у парі «сталь–бронза».

- *Низькі зимові температури* спричиняють загустіння мастил, утруднюючи їх подачу до зони тертя при запуску та в перші хвилини роботи («масляне голодування»). Крім того, сталева вісь цапфи в умовах морозу стає більш схильною до крихкого руйнування при сприйнятті ударних навантажень, що підвищує ризик її раптового зламу в зонах концентрації напружень.

Вплив пилового середовища на абразивне зношування. Одним із найагресивніших факторів Кривбасу є інтенсивне утворення дрібнодисперсного пилу. Основу пилової складової формує кварц (SiO_2), твердість якого перевищує твердість конструкційних сталей та бронзових втулок [3]. Потрапляння абразивних часток через нещільності ущільнень у зазор між віссю та втулкою центральної цапфи є головною причиною її катастрофічного зношування. У поєднанні з мастилом пил утворює стійку абразивну пасту, яка діє як шліфувальний інструмент, багаторазово прискорюючи знос контактних поверхонь. Це призводить до швидкого збільшення осьового люфту, порушення центрування платформи та зростання вібраційних навантажень на вузол.

Вібраційний фон. Робота на нестабільних ґрунтах уступів, а також техногенна сейсмічність, що виникає внаслідок інтенсивної розробки родовищ, створюють постійний вібраційний фон [1]. Це призводить до додаткових знакозмінних навантажень на несучі конструкції та сприяє самовідгвинчуванню різьбових з'єднань центральної цапфи, що вимагає посиленого контролю за системою стопоріння.

Висновки до підрозділу:

1. Міцність порід (до 300 МПа) та вибуховий характер їх розпушення генерують високі ударні та знакозмінні навантаження на робоче обладнання, які передаються на центральну цапфу, спричиняючи втомні пошкодження осі.

2. Значні річні перепади температур (від $-35\text{ }^{\circ}\text{C}$ до $+40\text{ }^{\circ}\text{C}$) призводять до сезонної деградації властивостей мастильних матеріалів (розрідження влітку, загустіння взимку), що періодично переводить пару тертя в режим граничного мащення.

3. Високий вміст кварцового пилу в атмосфері кар'єру є домінуючим фактором абразивного зношування контактних поверхонь пари «цапфа–втулка», оскільки твердість кварцу перевищує твердість матеріалів вузла.

4. Поєднання вібраційного фону, ударів та абразивного зносу створює екстремальне експлуатаційне середовище, в якому ресурс центральної цапфи лімітується переважно зносостійкістю, а не статичною міцністю.

1.2 Характеристика кар'єрного екскаватора ЕКГ-10 як основного засобу виймально-вантажних робіт в умовах Криворізького залізорудного басейну

Кар'єрний екскаватор ЕКГ-10 є однією з найпоширеніших машин у парку гірничодобувних підприємств Кривбасу, що використовується для розробки скельних порід та рудної маси, подрібненої буровибуховим способом. Його вибір як об'єкта дослідження зумовлений оптимальним співвідношенням технічних характеристик та вимог технологічних схем видобутку залізистих кварцитів, а також наявністю виражених проблем із надійністю опорно-поворотного вузла.

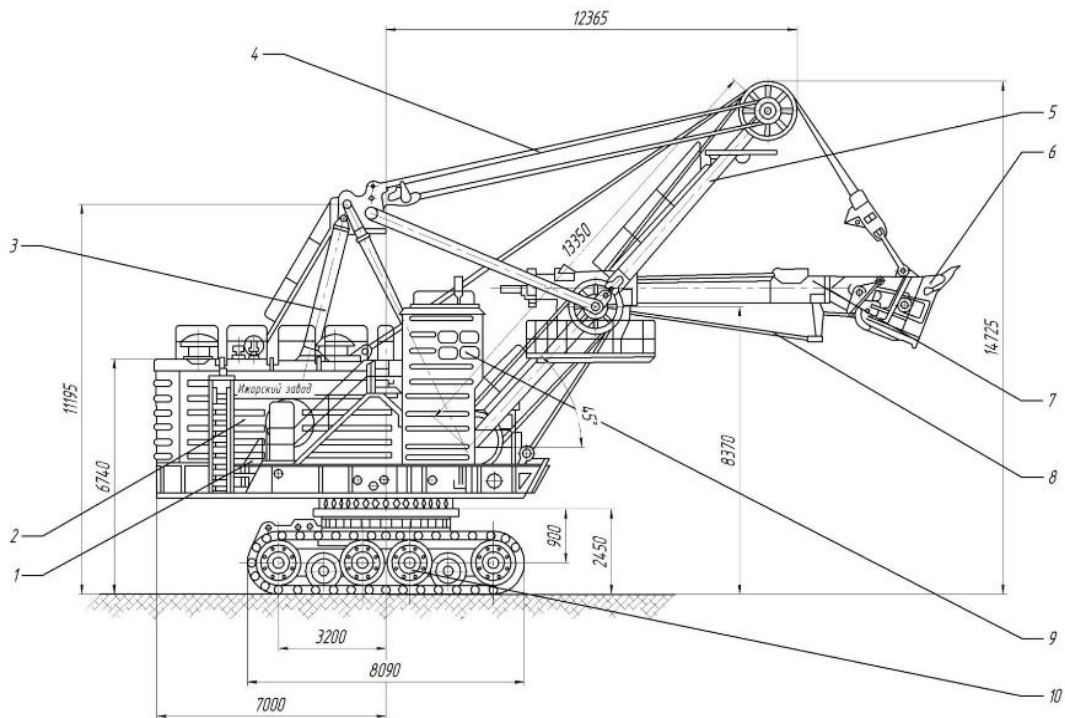

Рис. 2 – Схема екскаватора ЕКГ, де : 1 - вхідні східці; 2 - поворотна платформа з механізмом; 3 - двунога стійка; 4 - підвіска стріли; 5 - стріла; 6 - ковш з підвіскою; 7 - рукоять; 8 - механізм відкривання дна ковша; 9 - кабіна машиніста з органами управління екскаватором; 10 - ходовий візок [5].

Конструктивні особливості, що визначають навантаження на центральну цапфу. ЕКГ-10 є повноповоротною механічною лопатою з жорсткою кінематичною схемою. Поворотна платформа є основним несучим елементом, на якому розміщені силові агрегати, кабіна оператора та противага. Вона опирається на раму ходової частини через опорно-поворотний пристрій роликового типу та центрується за допомогою центральної цапфи (3519.06.00.000). Саме цапфа сприймає радіальні (горизонтальні) зусилля, що виникають при перекосах платформи, та утримує її від вертикального відриву [6].

Робоче обладнання (стріла, рукоять, ківш місткістю 10 м³) генерує значні зусилля: максимальне зусилля підйому сягає 1100 кН, напірне – до 650 кН [6]. Ці зусилля через металоконструкції стріли та рукояті

передаються на поворотну платформу, створюючи момент, який намагається перекосити платформу відносно ходової рами. Центральна цапфа в цій схемі є силовим замикаючим елементом, що сприймає реакцію від цього моменту.

Вплив циклічного характеру роботи. Робочий цикл екскаватора (черпання, поворот навантаженого ковша, вивантаження, зворотний поворот) триває 26–28 секунд при повороті на 90°. Частота циклів становить 2–3 за хвилину [6]. Кожен поворот платформи супроводжується зміною напрямку дії радіальних сил на цапфу, що формує знакозмінний характер навантаження. Під час розгону та гальмування платформи виникають значні інерційні сили, які додатково навантажують центруючий вузол.

Специфіка експлуатації в умовах Кривбасу. Робота з породами міцністю до 300 МПа та нерівномірним кускуватим складом гірничої маси призводить до постійних ударних навантажень на робоче обладнання. Вібрація, що виникає при цьому, через жорстку конструкцію передається на поворотну платформу та вузли кріплення, зокрема на центральну цапфу та роликівий круг. Це прискорює знос контактних поверхонь, сприяє ослабленню різьбових з'єднань гайки цапфи та потребує постійного контролю моменту затяжки [7].

Високий вміст пилу в атмосфері кар'єру є критичним фактором для вузла. Потрапляння абразивних часток через нещільності ущільнень у зону тертя трансформує пару «сталь–бронза» в режим тертя з абразивним прошарком, що є головною причиною інтенсивного зношування та передчасного виходу цапфи з ладу. Недосконалість штатної системи мащення (періодичне ручне шприцювання) в цих умовах призводить до «масляного голодування» та забивання мастильних каналів абразивною пастою.

Висновки до підрозділу:

1. Жорстка конструктивна схема ЕКГ-10 забезпечує передачу значних динамічних навантажень від робочого обладнання (зусилля підйому до 1100 кН) на опорно-поворотний пристрій, де центральна цапфа є основним елементом, що сприймає радіальні зусилля при перекосах платформи.

2. Циклічний характер роботи (2–3 цикли/хв) формує знакозмінні навантаження на цапфу, а інерційні сили при розгоні та гальмуванні платформи створюють додаткові динамічні складові.

3. Специфіка експлуатації в Кривбасі (ударні навантаження, високий вміст абразивного пилу, вібрація) безпосередньо спричиняє інтенсифікацію зношування пари тертя «цапфа–втулка» та ослаблення різьбових з'єднань вузла.

4. Штатна система періодичного ручного мащення в умовах високої запиленості не забезпечує ефективного захисту контактних поверхонь, що робить центральну цапфу одним із найбільш уразливих вузлів екскаватора.

1.3. Конструктивно-функціональний аналіз та матеріальне виконання центральної цапфи (3519.06.00.000) поворотної платформи

Центральна цапфа (збірна одиниця за кодом 3519.06.00.000) є критичним вузлом опорно-поворотного механізму екскаватора ЕКГ-10, що забезпечує кінематичний зв'язок між поворотною платформою та ходовою рамою. У загальній структурі екскаватора цей вузол виконує функцію центрування поворотної платформи відносно вертикальної осі, сприймає радіальні (горизонтальні) навантаження, що виникають при перекосах платформи під дією опрокидувального моменту, а також утримує платформу від вертикального відриву від роликового круга. Конструкція вузла спроектована з урахуванням необхідності проходу

силових кабелів від контактної кільця до електродвигунів, що розміщені на поворотній платформі, для чого вісь цапфи виконана порожнистою.

Рис. 3 – Цапфа центральная ЭКГ-10 (3519.06.00.000) [8]

Конструктивно центральна цапфа є складальною одиницею, що складається з понад 20 найменувань деталей, кожна з яких має специфічне функціональне призначення. Основним несучим елементом є вісь центральної цапфи (деталь 3519.06.00.001, вага 1625 кг, виготовлена зі сталі 40Х з твердістю 250–300 НВ; див. рис. 6, поз. 8). Вісь є масивною деталлю, виготовленою методом кування або виливання з наступною термічною обробкою, що забезпечує необхідну однорідність структури металу та високу межу міцності. Це критично важливо для сприйняття циклічних навантажень, які виникають при повороті платформи та черпанні породи. Вісь має наскрізний поздовжній отвір для проходу трубопроводу силових кабелів, а також посадочні шийки для втулок різних діаметрів. Верхня частина осі кріпиться до

ливої рами поворотної платформи за допомогою стопорних планок (3519.06.00.005, 2 шт., вага 3,4 кг кожна; див. рис. 6, поз. 23), що виключають прокручування осі в гнізді при дії моментів опору повороту. Для додаткової фіксації використовуються шпильки (3519.06.00.007, 2 шт.; див. рис. 6, поз. 16) та валики (3519.06.00.006, 2 шт., див. рис. 6, поз. 13; 3519.06.00.008, 1 шт., див. рис. 6, поз. 25) [9].

Нижня частина осі працює в парі тертя з опорними втулками, що запресовані у хрестовину ходової рами. Конструкцією передбачено дві втулки: верхню (3519.06.00.011, чавун, 31 кг; див. рис. 6, поз. 1) та нижню (3519.06.00.004, 36,8 кг, часто з бронзи; див. рис. 6, поз. 26) [9]. Верхня втулка традиційно виготовляється з високоякісного чавуну, що має достатні антифрикційні властивості для роботи в умовах обмеженого мащення. Нижня втулка, яка сприймає основні радіальні зусилля, часто виготовляється з бронзи, оскільки цей матеріал має вищу зносостійкість та кращі властивості при роботі в умовах можливого підвищення температур та навантажень. Вибір матеріалів пари тертя «сталь 40X – чавун/бронза» обґрунтований умовами експлуатації: різниця в твердості забезпечує «припрацьовуваність» поверхонь без захоплювання, а наявність мастильних каналів на внутрішній поверхні втулок сприяє утворенню гідродинамічного клиню при повороті .

Узгодження осьового зазору між платформою та ходовою рамою здійснюється за допомогою гайки центральної цапфи (3519.06.00.003, 230 кг; див. рис. 6, поз. 10). Гайка накручується на різьбу M320*4, нарізану на нижньому кінці осі цапфи. Великий діаметр різьби з дрібним кроком забезпечує високу точність регулювання та самогальмування з'єднання. Для компенсації можливих перекосів осі цапфи відносно площини хрестовини та забезпечення рівномірного навантаження на втулки, між гайкою та хрестовиною встановлюється сферична шайба (3519.06.00.002, латунь, 80 кг; див. рис. 6, поз. 9) [9]. Сферична поверхня шайби діє як самовстановлювальний підшипник ковзання,

який нівелює кутові невідповідності, що виникають через пружні деформації рам під дією робочих навантажень. Це дозволяє уникнути концентрації напружень на краях втулок, що є типовою причиною їхнього передчасного руйнуван.

Фіксація гайки від довільного відгвинчування під дією вібраційних навантажень реалізується через систему стопоріння. Використовується стопор (3519.06.00.500, 4,47 кг; див. рис. 6, поз. 12) [9], який кріпиться до торця гайки болтами, та шплінт (10x71). Для додаткової страховки стопорних планок верхнього кріплення осі використовується дріт (2,0-О-С, 3 м), що з'єднує головки болтів в єдину герметичну систему, запобігаючи їхньому самовідгвинчуванню. Складність системи фіксації зумовлена екстремальними вібраційними навантаженнями (до 110 дБ) та ударами, які передаються на вузол при роботі екскаватора в скельних породах Кривбасу. Відсутність надійного стопоріння може призвести до критичних наслідків - втрати осьового зазору та заклинювання вузла.

Особливістю конструкції є наявність труби (3519.06.00.100, 85,8 кг; див. рис. 6, поз. 10), що встановлюється всередині порожнини осі цапфи. Труба слугує кабель-каналом для проходу силових гнучких кабелів від ковзних струмознімачів на нижній рамі до електроапаратури на поворотній платформі. Для кріплення труби та забезпечення герметичності використовуються спеціальні кронштейни (3519.06.00.200, 2 шт.; див. рис. 6, поз. 14), вилки (3519.06.00.300, 4 шт.; див. рис. 6, поз. 15), а також важіль (3519.06.00.400, 7,4 кг; див. рис. 6, поз. 24). Герметичність вузла має критичне значення для запобігання потраплянню вологи та пилу всередину порожнини, що може спричинити корозію силових кабелів та коротке замикання. Кріпильні елементи включають також болти (наприклад, М24-6gx90.48, 6 шт.; 3М20-6gx50.48, 8 шт.), гайки (М24-6Н.5, 6 шт.; М12-6Н.5, 2 шт.) та шайби (24 65Г, 6 шт.; 12.02.Бст3пс, 3 шт.) [9].

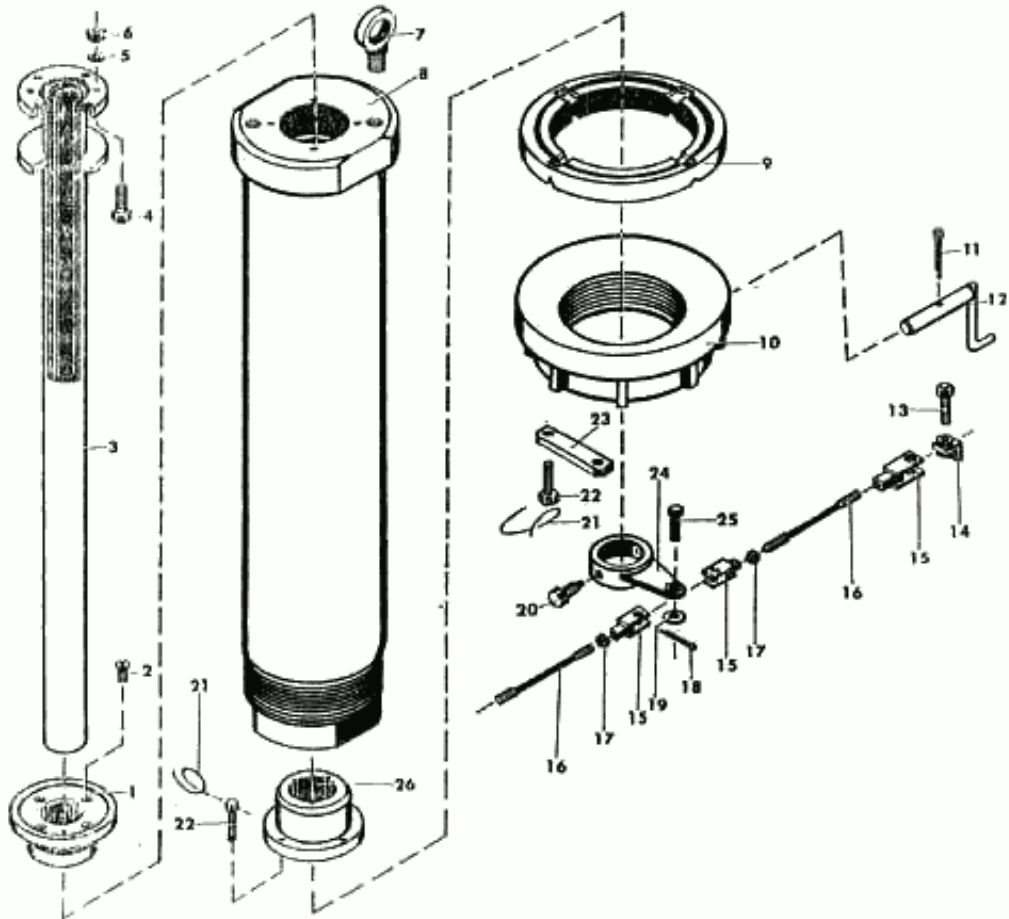

Рис. 4 – Схема конструкції цапфи центральної Э КГ-10 (3519.06.00.000) [9]

Система мащення пари тертя «вісь – втулки» реалізується через систему каналів, просвердлених у стінках осі цапфи, та мастильних ніпелів, виведених на зовнішню поверхню. В екстремальних умовах Кривбасу, де пи́л проникає в усі вузли, ефективність системи мащення визначається якістю герметизації сальникових ущільнень. Типовим несправністю є забивання мастильних каналів абразивною пастою (суміш пи́лу з мастилом), що призводить до припинення подачі свіжого мастила та переходу пари тертя в режим граничного тертя. Це супроводжується інтенсивним лінійним зносом внутрішньої поверхні втулок та утворенням осьового люфту, що перевищує допустимі 2 мм. Підвищення люфту до критичних значень (понад 3–4 мм) призводить до перекосу поворотної платформи, порушення контакту роликового круга

з рейковим кільцем та виникненню ударних навантажень на зубчасте вінець поворотного механізму.

Технічні характеристики вузла передбачають регулювання осьового зазору в межах від 0,5 до 2 мм, що забезпечує плавність повороту платформи. Діаметр робочої поверхні осі становить $\varnothing 330$ мм (допуск $-0,09$ мм), а різьба M320*4 контролюється шаблоном на зминанні витків. Загальна вага вузла сягає близько 2,5–3 тонн. Динамічні сили від циклів роботи можуть досягати 250 кН вертикально та 100–150 кН горизонтально. Знос різьби понад 10% витків або поверхні понад 0,09 мм призводить до зниження коефіцієнта готовності екскаватора.

Висновки:

1. Центральна цапфа (3519.06.00.000) є складальною одиницею з понад 20 найменувань деталей, де основним несучим елементом виступає вісь зі сталі 40Х (твердість 250–300 НВ, маса 1625 кг), що забезпечує сприйняття радіальних навантажень до 150 кН та вертикальних сил інерції при повороті платформи.

2. Трибологічна пара «вісь – втулки» реалізована за принципом різниці твердості: сталь 40Х у поєднанні з чавунною (верхньою) та бронзовою (нижньою) втулками забезпечує припрацьовуваність поверхонь без схоплювання, а наявність мастильних каналів на внутрішній поверхні втулок сприяє утворенню гідродинамічного клину при повороті.

3. Регулювання осьового зазору (0,5–2,0 мм) здійснюється гайкою з різьбою M320*4, при цьому сферична шайба з латуні компенсує кутові невідповідності, що виникають через пружні деформації рам, запобігаючи концентрації напружень на краях втулок.

4. Надійність фіксації гайки від самовідгвинчування забезпечується багаторівневою системою стопоріння (стопор, шплінт, фіксуючий дріт),

що є критично важливим в умовах вібраційних навантажень до 110 дБ, характерних для експлуатації в скельних породах.

5. Ефективність системи мащення та герметизації кабель-каналу є визначальним фактором працездатності вузла в умовах високого вмісту абразивного пилю, оскільки потрапляння кварцових часток у зону тертя призводить до інтенсифікації зношування, що обґрунтовує необхідність детального аналізу причин втрати працездатності цапфи в наступному підрозділі.

1.4 Дослідження типових причин втрати працездатності центральної цапфи та аналіз існуючих регламентів ТОіР

Працездатність центральної цапфи (3519.06.00.000) як вузла тертя ковзання визначається станом трибологічної системи «вісь – втулка – мастильний матеріал». Втрата працездатності проявляється у двох основних формах: критичне збільшення осьового та радіального зазорів та механічне руйнування елементів кріплення.

1.4.1 Типові причини відмов

Абразивне зношування є домінуючим механізмом. Розрахунковий знос за 4000 мотогодин не мав би перевищувати 0,5 мм, проте фактичні вимірювання в умовах Кривбасу фіксують знос до 6,4 мм за той самий період [10]. Причина – потрапляння в зону контакту кварцового пилю (SiO_2), твердість якого перевищує твердість бронзи та сталі. Разом із мастилом він утворює абразивну пасту, що спричиняє мікрорізання поверхонь. При досягненні осьового зазору 3–4 мм (норматив 2 мм) виникає перекіс платформи з ударними навантаженнями на роликовий круг та зубчастий вінець.

Втомне руйнування елементів кріплення (різьба М320×4, стопорні планки) зумовлене циклічними навантаженнями (2–3 цикли/хв) та

вібрацією до 110 дБ. Постійна вібрація призводить до самовідгвинчування гайки навіть за наявності стопорних планок, якщо не контролюється момент затяжки. Технологічна карта [10] передбачає аварійний демонтаж заклиненої гайки із застосуванням тягового зусилля бульдозера або газорізання, що свідчить про високу трудомісткість відновлення.

Корозійно-механічне зношування посилюється через недостатню герметизацію порожнини для силових кабелів, куди потрапляє волога та пил.

Додаткові експлуатаційні фактори:

- неефективне мащення: взимку – загустіння, влітку – витікання та забивання каналів;
- порушення технології ремонту: запресовування втулок із перекосом, робота при зношених посадкових місцях хрестовини (діаметр понад 452,5 мм при номіналі 450 мм), що викликає прокручування втулок [10].

1.4.2. Недоліки існуючої системи ТОiP

На підприємствах Кривбасу діє система планово-попереджувальних ремонтів (ППР) із жорсткими міжремонтними інтервалами. Регламентні роботи для цапфи включають щоденний візуальний огляд, періодичне ручне шприцювання та контроль осьового зазору (норма 0,5–2,0 мм) під час ТО-2 [14]. Регулювання зазору вимагає зупинки екскаватора, встановлення стопорної осі та провертання гайки механізмом повороту.

Основні недоліки такої системи стосовно вузла цапфи:

1. **Відсутність діагностики.** Не передбачено інструментального контролю стану мастила (вміст абразиву, вода), вібродіагностики або ультразвукового контролю для раннього виявлення втомних тріщин. Дефекти накопичуються приховано до аварійної відмови.

2. **Неврахування фактичного стану.** Заміна втулок за графіком відбувається або передчасно, або із запізненням, оскільки інтенсивність зношування сильно варіює залежно від запиленості. Як наслідок, простої через аварійні відмови сягають 11–25% річного фонду часу [1].

3. **Неефективність ручного мащення.** Періодичне шприцювання не вимиває абразив із зони контакту, канали забиваються, і пара тертя переходить у режим граничного тертя.

4. **Тривалість регулювання.** Операція зміни осьового зазору потребує координації дій машиніста та слюсарів і неможлива без тривалої зупинки.

Таким чином, існуюча стратегія ППР не забезпечує попередження відмов центральної цапфи, а лише фіксує їх наслідки, що обґрунтовує необхідність переходу до обслуговування за фактичним станом (СВМ) з елементами безперервного моніторингу та автоматизації мащення.

Висновки:

1. Домінуючою причиною втрати працездатності є абразивне зношування пари «вісь–втулка» внаслідок потрапляння кварцового пилу, що призводить до перевищення фактичного зносу (6,4 мм) над розрахунковим (0,5 мм) за однаковий період.

2. Втомні руйнування різьбових з'єднань та стопорних планок викликані циклічними навантаженнями й вібрацією та посилюються через неконтрольоване ослаблення кріплень.

3. Існуюча система ППР не містить засобів діагностики, не враховує фактичний стан вузла і спирається на малоефективне ручне мащення, що призводить до значних аварійних простоїв.

4. Виявлені недоліки диктують необхідність впровадження автоматичного мащення, герметизації вузла та систем моніторингу для переходу на обслуговування за станом, що буде розглянуто в наступних розділах.

1.5. Огляд сучасних методологій та інженерних підходів до підвищення довговічності важконавантажених вузлів гірничих машин.

Проблема інтенсивного абразивного зношування деталей гірничих машин, до яких належить і центральна цапфа, вирішується насамперед через підвищення твердості та зносостійкості контактних поверхонь. Провідним напрямом є створення гетерофазних структур, де в пластичну матрицю інтегровані тверді карбідні або боридні фази. Фундаментальна робота П.М. Присяжнюка [20] демонструє, що оптимальним поєднанням властивостей володіють сплави на основі марганцевого аустеніту, армованого тугоплавкими карбідами (Nb,Ti,Mo)C. Розроблені автором електродні матеріали для наплавлення (СП-КР-1-1К, 70M24Г13РЗ) дозволяють досягти макротвердості 63–65 HRC після деформаційного зміцнення. Для центральної цапфи цей підхід відкриває можливість відновлення зношеної поверхні осі методом наплавлення із забезпеченням твердості, що в 1,5–2 рази перевищує твердість кварцового пилу, тобто умов, за яких абразив не впроваджується в метал.

Ще одним ефективним матеріалом є білі зносостійкі чавуни, детально досліджені М.Є. Гарбером [21]. Вони містять карбіди хрому типу M_7C_3 твердістю 1240–1550 HV, що перевищує твердість кварцу. При швидкісній кристалізації розмір карбідів зменшується втричі, а міцність на вигин зростає у 3–4 рази. Практичним рішенням для цапфи є застосування не монолітних чавунних втулок, а біметалевих конструкцій (сталева основа + чавунний робочий шар), як це успішно реалізовано для плит автосамоскидів. Така втулка поєднує високу зносостійкість із стійкістю до ударних навантажень, що виникають при перекосах платформи.

Технологічні аспекти наплавлення деталей робочих органів екскаваторів розглянуто в роботах Лаврика В.П. та ін. [23], а також Шукурова Р.У. [24]. Встановлено, що ручне дугове наплавлення електродами Т-590, Т-620 забезпечує твердість 58–64 HRC, а автоматичне стрічкове – високу продуктивність при товщині шару до 8 мм. Доведено [24], що зносостійкість наплавлених зубів зі сталі 40Х у 1,6–2,5 рази вища, ніж у литих зі сталі 110Г13Л. Для відновлення шийок осі цапфи найпридатнішим є автоматичне наплавлення під флюсом із подальшою механічною обробкою, що дозволяє отримати рівномірний шар заданої твердості без порушення геометрії деталі.

Практичний досвід застосування біметалевих елементів у важконавантажених вузлах гірничого обладнання підтверджує доцільність такого рішення: зокрема, практика провідних машинобудівних підприємств [27] свідчить, що використання пластин із білохромистого чавуну (твердість не менше 700 НВ) дозволяє збільшити ресурс ковшів екскаваторів утричі. Цей принцип доцільно адаптувати для втулок центральної цапфи як альтернативу традиційній бронзі.

Окремо варто зазначити, що підвищення твердості поверхні осі цапфи (наплавленням або поверхневим гартуванням) безпосередньо знижує інтенсивність зношування, оскільки за законом Арчарда вона обернено пропорційна твердості. Так само заміна бронзової втулки (НВ 70) на чавунну (НВ 500–600) зменшує знос у 5–8 разів. Таким чином, матеріалознавчі рішення є першочерговими в комплексі заходів із підвищення безвідмовності центральної цапфи.

Паралельно з удосконаленням матеріалів, ключовим резервом підвищення безвідмовності центральної цапфи є перехід від застарілої системи планово-попереджувальних ремонтів (ППР) до обслуговування за фактичним станом (Condition Based Maintenance, CBM). Це потребує впровадження засобів безперервного або періодичного

інструментального контролю, здатних виявляти деградацію вузла на ранніх стадіях.

Фундаментальний внесок у розвиток методів вібродіагностики гірничих машин зробив П.Б. Геріке [28–33]. Ним доведено, що традиційний контроль за загальним рівнем вібрації є неефективним для екскаваторів типу ЕКГ через циклічний характер роботи, змінні частоти обертання та інтенсивні ударні навантаження. Натомість запропоновано поєднання спектрального аналізу віброшвидкості та віброприскорення з методом ексцесу, що дозволяє з достовірністю понад 90% виявляти дефекти підшипників та зубчастих передач на ранній стадії [30]. Для центральної цапфи цей підхід є особливо цінним, оскільки збільшення радіального зазору внаслідок зносу втулок призводить до появи характерних ударних імпульсів у спектрі вібрації хрестовини ходової рами. Встановлення вібродатчика в цій зоні дозволило б фіксувати момент переходу зазору за критичну межу без розбирання вузла.

Розроблена П.Б. Геріке концепція Єдиних Діагностичних Критеріїв (ЄДК) [31] вирішує проблему багатовимірності діагностичних ознак шляхом скаляризації векторів параметрів у єдиний показник стану. Для опорно-поворотних вузлів запропоновано критерій, що враховує порушення жорсткості опорної системи, який прямо корелює зі збільшенням люфту в цапфі. Практичне впровадження методики дозволило скоротити аварійні простої екскаваторів на 12–15% [33].

Питання організаційного переходу на СВМ детально опрацьовано в роботах Л.І. Андреевої [18, 22]. Запропоновано методику розподілу парку машин за рівнем технічного стану на основі коефіцієнта несправності та прийняття рішень щодо ремонту за економічними критеріями. Для центральної цапфи це означає можливість планувати заміну втулок не за жорстким графіком, а за фактичним зносом, зафіксованим засобами діагностики, що виключає як передчасні ремонти, так і аварійні відмови.

Сучасні методи модального аналізу, запропоновані S. Chen [19] для контролю зносу зубів ковша, демонструють принципову можливість виявлення втрати маси металу за зміною власних частот конструкції. Хоча для центральної цапфи цей метод безпосередньо не застосовувався, сам принцип – відстеження деградації жорсткості через віброакустичні параметри – є універсальним і може бути адаптований для контролю зазору в парі «цапфа–втулка».

Практичним кроком, що реалізує принцип СВМ на рівні системи мащення, є впровадження автоматичних централізованих систем змащування (АЦСС) [27, 44]. На відміну від періодичного ручного шприцювання, АЦСС прогресивного типу забезпечує безперервне дозоване подання мастила безпосередньо в зону тертя під час роботи екскаватора. Для центральної цапфи це вирішує одразу дві задачі: стабілізує гідродинамічний режим та вимиває абразивні частки із зазору, запобігаючи утворенню абразивної пасти. Досвід адаптації АЦСС компанії «Lincoln» на екскаваторах ЕКГ-10 [44] показав зниження витрат мастильних матеріалів на 25–40% та кратне зменшення зношування вузлів тертя.

Таким чином, поєднання вібродіагностики (для контролю стану) та автоматичного мащення (для запобігання деградації) формує технічну основу для переведення центральної цапфи на обслуговування за фактичним станом, що є магістральним напрямом підвищення її безвідмовності.

Висновки до підрозділу 1.5:

1. Матеріалознавчі рішення (наплавлення зносостійкими сплавами, застосування високохромистих чавунів та біметалевих втулок) дозволяють підвищити твердість контактних поверхонь пари «цапфа–втулка» у 3–5 разів, що прямо пропорційно знижує інтенсивність абразивного зношування.

2. Методи вібродіагностики (спектральний аналіз, метод ексцесу, єдині діагностичні критерії) забезпечують достовірне виявлення збільшення зазорів у цапфі на ранній стадії без розбирання вузла, створюючи передумови для переходу на СВМ.

3. Впровадження автоматичних централізованих систем змашування виключає людський фактор, забезпечує безперервне вимивання абразиву із зони тертя та знижує витрати мастила на 25–40%.

4. Синергетичне поєднання зносостійких матеріалів, автоматичного мащення та діагностичного моніторингу формує комплексне технічне рішення, здатне збільшити ресурс центральної цапфи до рівня міжремонтного періоду екскаватора в цілому.

1.6 Узагальнення результатів аналізу та формулювання завдань дослідження

Виконаний аналіз умов експлуатації, конструкції, причин відмов та існуючої системи ТОіР центральної цапфи (3519.06.00.000) екскаватора ЕКГ-10 дозволяє зробити такі узагальнення:

1. Експлуатація в Кривбасі характеризується поєднанням високих динамічних навантажень (міцність порід до 300 МПа), значної абразивності середовища (кварцовий пил) та широкого температурного діапазону (–35...+40 °С). Ці фактори безпосередньо інтенсифікують зношування пари тертя «цапфа–втулка», спричиняють деградацію мастила та підвищують ризик втомних руйнувань.

2. Конструктивно центральна цапфа є критичним вузлом, що сприймає радіальні навантаження до 370 кН. Її довговічність лімітується зносостійкістю трибологічної пари «сталь 40Х – бронза» за умов потрапляння абразиву. Розрахунковий знос (0,5 мм за 4000 мотогодин)

в реальних умовах перевищується більш ніж у 10 разів (до 6,4 мм), що призводить до втрати центрування платформи.

3. Існуюча система планово-попереджувальних ремонтів не забезпечує попередження відмов через відсутність засобів діагностики, неефективність ручного мащення та неврахування фактичного стану вузла. Простої через відмови цапфи сягають 11–25% річного фонду часу.

4. Сучасні науково-технічні рішення у сфері матеріалознавства (зносостійкі чавуни, наплавлення), трибології (автоматичне мащення) та діагностики (вібромоніторинг, СВМ) створюють передумови для суттєвого підвищення ресурсу вузла.

Таким чином, проблемою є невідповідність фактичної зносостійкості пари тертя реальним умовам експлуатації, що спричиняє передчасні відмови. Для її вирішення необхідно виконати комплекс розрахунково-аналітичних процедур, які кількісно охарактеризують навантаженість, міцність та знос, після чого розробити конкретні технічні заходи.

Відповідно до цього, **завданнями дослідження є:**

1. Визначити навантаження, що діють на центральну цапфу в характерних режимах роботи (черпання, поворот, гальмування), з урахуванням динамічних складових.

2. Виконати перевірний розрахунок осі цапфи на міцність та витривалість за критерієм Губера-Мізеса з оцінкою впливу концентраторів напружень.

3. Провести оцінку зносостійкості пари «вісь–втулка» за законом Арчарда та спрогнозувати ресурс вузла до досягнення граничного зазору.

4. Проаналізувати кількісні показники надійності (коефіцієнт готовності, ресурс до ремонту) на основі статистики відмов.

5. Розробити технічні заходи з підвищення безвідмовності цапфи, які включають модернізацію системи мащення, застосування зносостійких матеріалів та елементів діагностики, й обґрунтувати їх ефективність.

2 РОЗРАХУНКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАВАНТАЖЕНЬ, МІЦНОСТІ, ЗНОСОСТІЙКОСТІ ТА НАДІЙНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЦАПФИ ПОВОРОТНОЇ ПЛАТФОРМИ ЕКСКАВАТОРА ЕКГ-10

2.1 Методика визначення навантажень, що діють на центральну цапфу в умовах динамічних циклів роботи екскаватора.

Метою даного підрозділу є встановлення величин та характеру діючих навантажень на центральну цапфу (3519.06.00.000) як основу для подальших перевірних розрахунків на міцність, витривалість та зносостійкість. Центральна цапфа в кінематичній схемі екскаватора ЕКГ-10 виконує функцію осі центрування поворотної платформи та сприймає переважно радіальні (горизонтальні) навантаження, що виникають внаслідок перекосів платформи під дією зовнішніх сил. Вертикальне навантаження від ваги поворотної платформи з обладнанням сприймається опорно-поворотним пристроєм (роликівим кругом), а на цапфу передаються лише зусилля, зумовлені моментом опору повороту та інерційними явищами.

Робочий цикл екскаватора, складається з операцій копання (черпання), повороту навантаженого ковша до транспортного засобу, вивантаження та зворотного повороту. Для визначення навантажень на цапфу найбільш характерними є два режими: режим копання, коли виникають максимальні зусилля на робочому обладнанні, та режим пуску або гальмування повороту, коли виникають максимальні інерційні навантаження від мас, що обертаються.

2.1.1. Вихідні параметри екскаватора ЕКГ-10 для розрахунку навантажень

В основу розрахунку покладено паспортні дані та технічні характеристики екскаватора ЕКГ-10, які є типовими для умов експлуатації в Криворізькому басейні [6]:

- Місткість ковша (номінальна): $V = 10 \text{ м}^3$ (для важких порід використовується ківш 8 м^3).
- Найбільше зусилля підйому (на блоці): $S_{п.маx} = 980\text{--}1100 \text{ кН}$.
- Найбільше напірне зусилля: $S_{н.маx} = 630\text{--}650 \text{ кН}$.
- Частота обертання поворотної платформи: $n = 2,8\text{--}3,5 \text{ об/хв}$.
- Маса поворотної платформи з обладнанням (без противаги): $m_{пл} \approx 330 \text{ т}$.
- Маса противаги: $m_{пр} = 45\text{--}50 \text{ т}$.
- Швидкість підйому ковша: $v_{п} = 0,87 \text{ м/с}$.
- Швидкість напору: $v_{н} = 0,45 \text{ м/с}$.
- Тривалість циклу (при повороті на 90°): $t_{ц} = 26\text{--}28 \text{ с}$.

2.1.2. Статична складова навантаження від сил копання

Під час копання на робоче обладнання діють зусилля, які через стрілу та рукоять передаються на поворотну платформу і далі – на опорний вузол. Результируюча сила копання (P_k) розкладається на дотичну (горизонтальну) складову ($P_{к.дот}$) та нормальну (вертикальну) складову ($P_{к.норм}$).

Відповідно до теорії розрахунку механічних лопат, максимальна дотична складова зусилля копання обмежується потужністю механізму підйому та напору. Для розрахунку навантажень на цапфу важливою є реакція (F_p), яка виникає в площині поворотної платформи від дії моменту опору копанню. Цю реакцію можна визначити, розглянувши рівновагу стріли та рукояті.

З урахуванням паспортних даних, максимальне зусилля на блоці підйому сягає 1100 кН. Приймаючи середній коефіцієнт запасу, дотичне зусилля копання, віднесене до зубів ковша, становить [34]:

$$P_{\text{к.дот}} = (0,7 \dots 0,8) * S_{\text{п.мах}} = 0,75 * 1100 \approx 825 \text{ кН.}$$

Це зусилля створює момент відносно п'яти стріли, який урівноважується реакціями в зачепленні рукояті та напірному механізмі. Для спрощення, з достатньою для інженерної практики точністю, радіальне навантаження на центральну цапфу від процесу копання можна оцінити як 15–20% від максимального дотичного зусилля. Це зумовлено тим, що основна частина горизонтального навантаження сприймається напрямними стріли та механізмом напору. Для подальших розрахунків приймаємо:

$$F_{\text{р.стат}} = 0,18 * P_{\text{к.дот}} = 0,18 * 825 \approx 150 \text{ кН.}$$

2.1.3. Динамічні навантаження при повороті платформи

Найбільш суттєвий вплив на центральну цапфу справляють динамічні навантаження, що виникають під час розгону та гальмування поворотної платформи. Ці навантаження мають знакозмінний характер і визначаються інерційними масами та кутовими прискореннями.

Момент інерції поворотної платформи з робочим обладнанням визначаємо, враховуючи, що екскаватор ЕКГ-10 має масу поворотної частини близько 400 т (з ковшем та противагою). Орієнтовний момент інерції ($J_{\text{пл}}$) становить:

$$J_{\text{пл}} = 0,85 * m_{\text{пл.заг}} * R^2,$$

де R – середній радіус розподілу мас, який для ЕКГ-10 можна прийняти 4,5–5,0 м. Приймаючи $m_{\text{пл.заг}} = 4 * 10^5$ кг, $R = 4,8$ м, отримуємо:

$$J_{\text{пл}} \approx 0,85 * 4 * 10^5 * (4,8)^2 = 7,84 * 10^6 \text{ кг} \cdot \text{м}^2.$$

Кутова швидкість обертання платформи:

$$\omega = \pi * n / 30 = 3,14 * 3,2 / 30 = 0,335 \text{ рад/с.}$$

Час розгону (гальмування) поворотної платформи залежить від типу приводу. Для систем генератор-двигун (Г-Д) характерний час пуску $t_n = 4\text{--}6$ с. Приймаємо $t_n = 5$ с. Тоді середнє кутове прискорення:

$$\varepsilon = \omega/t_n = 0,335/5 = 0,067 \text{ рад/с}^2.$$

Максимальний динамічний момент від інерційних мас:

$$M_{\text{дин}} = J_{\text{пл}} \cdot \varepsilon = 7,84 \cdot 10^6 \cdot 0,067 = 525\,280 \text{ Н}\cdot\text{м} \approx 525 \text{ кН}\cdot\text{м}.$$

Цей момент створює пару сил, яка через роликівий круг намагається змістити платформу відносно ходової рами. Центральна цапфа, як центруючий елемент, сприймає частину цього моменту у вигляді горизонтальної сили ($F_{\text{дин}}$), прикладеної на плечі (l_c (відстань від осі обертання до осі цапфи, яка практично дорівнює нулю, але момент реалізується через перекіс платформи, що створює тиск на цапфу)). Більш коректно динамічне навантаження на цапфу можна оцінити через радіальну силу, що виникає при перекосі платформи внаслідок дії відцентрових сил та сил інерції при обертанні ковша з породою.

Для інженерного розрахунку приймаємо, що горизонтальне навантаження на цапфу від дії інерційних сил пропорційне вазі поворотної частини та кутовому прискоренню. Оціночне значення $F_{\text{дин}}$ визначаємо за формулою:

$$F_{\text{дин}} = m_{\text{пл.заг}} \cdot \varepsilon \cdot R_m,$$

де R_m – радіус інерції мас, що створюють дисбаланс (приймаємо 2,5 м):

$$F_{\text{дин}} = 4 \cdot 10^5 \cdot 0,067 \cdot 2,5 = 67\,000 \text{ Н} = 67 \text{ кН}.$$

2.1.4. Навантаження від вагової невірноваженості та вітрове навантаження

Крім розглянутих сил, на центральну цапфу діють зусилля від вагової невірноваженості поворотної платформи. Через немінучі зазори в роликівому крузі та деформації металу, центр мас платформи зміщується, що створює додатковий момент, який намагається

перекосити платформу. Приймаємо ексцентриситет прикладання вертикального навантаження $e = 10\text{--}15$ мм. Вага поворотної платформи з обладнанням $G_{\text{пл}} = 4 \cdot 10^3$ кН. Тоді момент від неврівноваженості:

$$M_{\text{невр}} = G_{\text{пл}} \cdot e = 4000 \cdot 0,015 = 60 \text{ кН} \cdot \text{м}.$$

Цей момент, аналогічно динамічному, намагається змістити платформу, створюючи додаткове навантаження на цапфу ($F_{\text{невр}}$). Оцінити його можна, поділивши момент на відстань між цапфою та роликівим кругом (приблизно 2 м): $F_{\text{невр}} = 60/2 = 30$ кН.

Вітрове навантаження для кар'єрних екскаваторів враховується при висоті стріли понад 15 м. Для Криворізького басейну нормативний вітровий тиск становить 0,45–0,50 кПа. Сила тиску вітру на бічну поверхню платформи та стріли може досягати 30–50 кН, але в розрахунках на міцність цапфи цією складовою можна знехтувати через її відносно малу величину порівняно з іншими навантаженнями, за винятком роботи в штормових умовах, коли екскаватор зупиняють.

2.1.5. Коефіцієнт динамічності та розрахункові навантаження

Для врахування ударних навантажень, що виникають при черпанні скельних порід, наїзді на перешкоди та нерівномірності роботи приводу, вводиться коефіцієнт динамічності k_d . Відповідно до вимог [35], для важкого режиму роботи (грунт IV–V категорії, до якої належать залізисті кварцити Кривбасу з міцністю на стиск до 300 МПа) коефіцієнт динамічності приймається в межах $k_d = 1,3 \dots 1,5$.

Оскільки в умовах реальної експлуатації ЕКГ-10 на Кривбасі мають місце значні динамічні перевантаження (особливо при розробці вибухорозпушених порід з нерівномірним гранулометричним складом), для подальших розрахунків приймаємо максимальне значення $k_d = 1,5$.

Таким чином, сумарне розрахункове радіальне навантаження на центральну цапфу визначаємо як векторну суму статичної та динамічної складових з урахуванням динамічності. Враховуючи, що ці сили діють в

одній площині (горизонтальній) і можуть виникати одночасно (копання з одночасним поворотом), приймаємо найбільш несприятливе сполучення навантажень:

$$F_{\Sigma} = k_d \cdot (F_{p.стат} + F_{дин} + F_{невр}) = 1,5 \cdot (150 + 67 + 30) = 1,5 \cdot 247 = 370,5 \text{ кН.}$$

Висновки:

1. На основі інженерного аналізу кінематики робочого циклу екскаватора ЕКГ-10 визначено три основні складові радіального навантаження на центральну цапфу: статична реакція від зусиль копання (≈ 150 кН), динамічна складова від інерційних сил при розгоні/гальмуванні поворотної платформи (≈ 67 кН) та навантаження від вагової невірноваженості платформи (≈ 30 кН).

2. Для умов експлуатації в Криворізькому басейні, що характеризуються розробкою скельних порід міцністю до 300 МПа та нерівномірним гранулометричним складом гірничої маси, прийнято коефіцієнт динамічності $k_d = 1,5$, що відповідає важкому режиму навантаження згідно з чинними нормативними документами.

3. Сумарне розрахункове радіальне навантаження на вісь центральної цапфи становить $F_{\Sigma} = 370,5$ кН. Саме ця сила є вихідним параметром для подальших розрахунків: перевірки міцності осі за критерієм Губера-Мізеса, оцінки контактного тиску у парі «цапфа–втулка» та прогнозування інтенсивності абразивного зношування за законом Арчарда.

2.2. Розрахунок на міцність та витривалість осі центральної цапфи за критерієм Губера-Мізеса з урахуванням концентраторів напружень

Метою даного підрозділу є перевірка несучої здатності осі центральної цапфи (деталь 3519.06.00.001) за умов дії розрахункових навантажень та встановлення фізичної причини виникнення втомних

тріщин у зоні конструктивних концентраторів напружень. Розрахунок виконується як перевірний для існуючої конструкції з метою виявлення "слабких місць" та кількісної оцінки запасу міцності.

2.2.1. Вихідні дані та механічні характеристики матеріалу

Вісь центральної цапфи виготовляється зі сталі 35Л – литої вуглецевої сталі, яка характеризується задовільною міцністю та технологічністю при литті великогабаритних деталей. Хімічний склад та механічні властивості регламентуються ДСТУ 8733:2017 [40].

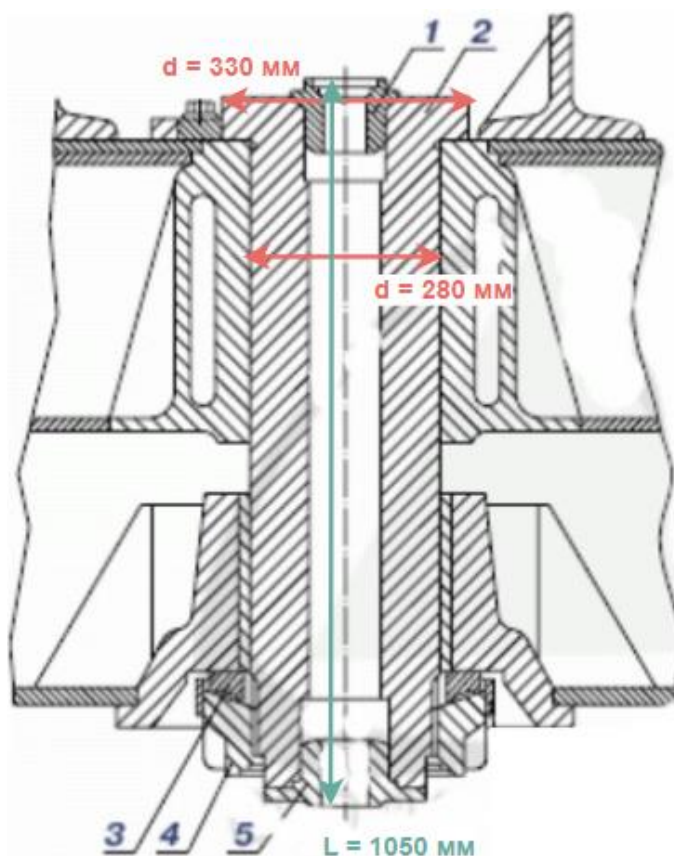

Рис. 5 - Схема вузла центральної цапфи ЕКГ-10, де конструкцією передбачено: дві втулки: верхню (3519.06.00.011, поз. 1) та нижню (3519.06.00.004, поз. 5); центральна цапфа (3519.06.00.000, поз. 2); сферична шайба (3519.06.00.002, поз. 3); гайки центральної цапфи (3519.06.00.003, поз. 4).

Для подальших розрахунків приймаємо наступні механічні характеристики матеріалу (для виливків нормалізованих) згідно з довідниковими даними [36,37]:

- Границя міцності (тимчасовий опір): $\sigma_B = 500-550$ МПа. Приймаємо $\sigma_B = 520$ МПа.
- Границя текучості: $\sigma_T = 280-320$ МПа. Для розрахунку приймаємо середнє значення $\sigma_T = 300$ МПа.
- Границя витривалості (при симетричному циклі згину): для литих сталей $\sigma_{-1} \approx 0,4 \cdot \sigma_B = 0,4 \cdot 520 \approx 210$ МПа.
- Твердість за Брінеллем: 160-190 НВ.

2.2.2. Розрахункова схема та визначення внутрішніх силових факторів

Розрахункова схема осі центральної цапфи являє собою балку на двох опорах, де опорами виступають верхня (чавунна) та нижня (бронзова) втулки, запресовані в хрестовину ходової рами. Радіальне навантаження $F_\Sigma = 370.5$ кН передається на вісь через сферичну шайбу (3519.06.00.002) в нижній частині та через стопорні планки у верхній. Схематизація навантаження показує, що вісь працює на згин від дії розподіленого по довжині втулок тиску та на кручення (незначне) від моменту тертя при повертанні платформи.

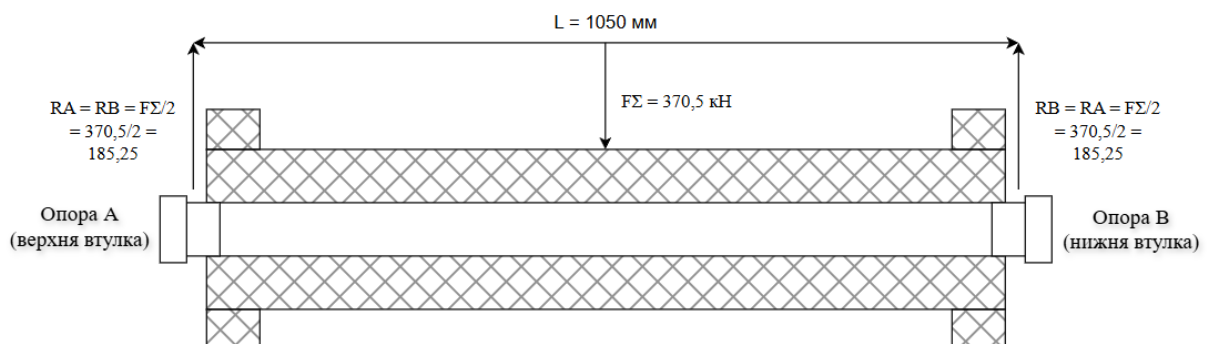

Рис. 6 - Розрахункова схема навантаження осі центральної цапфи

Для спрощення, з достатньою для інженерної практики точністю, розглядаємо ділянку осі між опорами (втулками) як таку, що згинається зосередженою силою, прикладеною посередині. Відстань між серединами опорних втулок (плече згину) для ЕКГ-10 становить приблизно $L = 1050$ мм (1,05 м).

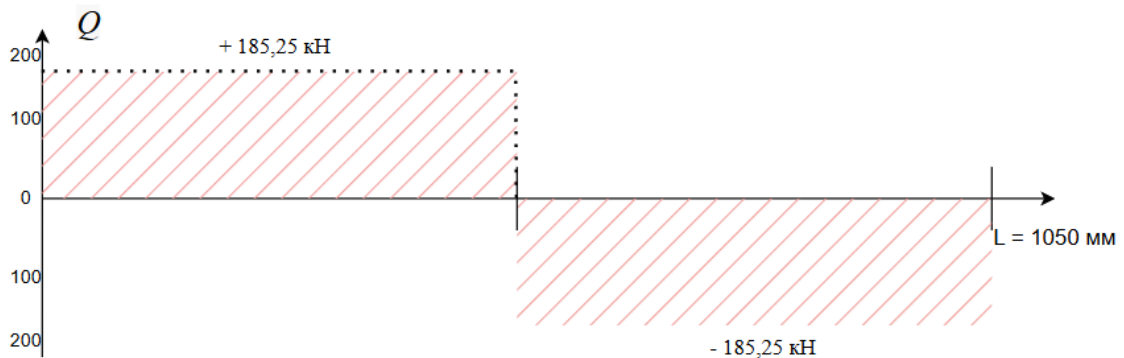

Рис. 7 - Еюра поперечної сили (Q)

Максимальний згинальний момент виникає в середньому перерізі осі (між втулками) і визначається за формулою для балки на двох опорах:

$$M_{зг} = (F_{\Sigma} \cdot L) / 4 = (370,5 \cdot 10^3 \cdot 1,05) / 4 = 97256,25 \text{ Н} \cdot \text{м} \approx 97,26 \text{ кН} \cdot \text{м}.$$

Крім того, для повної оцінки міцності необхідно розглянути два характерних перерізи:

переріз I-I (максимальний згинальний момент) – розташований посередині прольоту між опорами, де діє найбільший згинальний момент $M_{зг\max} = 97,26 \text{ кН} \cdot \text{м}$, а концентрація напружень відсутня ($K_{\sigma} = 1,0$);

переріз II-II (небезпечний) – розташований у зоні галтелі біля опори, де згинальний момент дещо менший ($M_{зг\text{неб}} = 82,5 \text{ кН} \cdot \text{м}$), але діє концентратор напружень ($K_{\sigma} = 2,2$).

Крутний момент $M_{кр} = 5,34$ кН·м однаковий для обох перерізів.

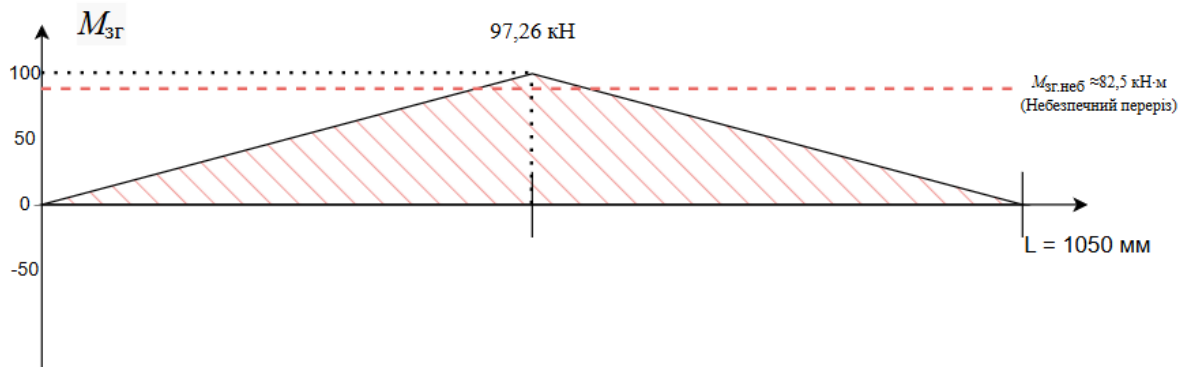

Рис. 8 - Епюра згинального моменту ($M_{зг}$)

Аналіз епюри згинальних моментів показує, що момент зростає від нуля на опорах до максимального значення в середині прольоту. Однак, геометрія осі цапфи не є циліндричною по всій довжині: в місцях переходу від більшого діаметра (посадкові шийки під втулки, діаметром ≈ 330 мм) до меншого (середня частина, діаметром ≈ 280 мм) виконані галтелі з певним радіусом заокруглення. Саме в цих зонах, через різку зміну форми, виникає концентрація напружень. Номінальний згинальний момент у цьому небезпечному перерізі дещо менший за максимальний, але через концентрацію еквівалентні напруження тут будуть найвищими. Приймаємо для цього перерізу $M_{зг.неб} \approx 82,5$ кН·м.

Крутний момент, що діє на вісь, виникає внаслідок тертя в опорах при повороті платформи. Момент тертя ($M_{кр}$) можна оцінити за формулою:

$$M_{кр} = f \cdot F_{\Sigma} \cdot d_{ср} / 2,$$

де f – коефіцієнт тертя ковзання для пари "сталь–бронза" при наявності мащення (приймаємо $f = 0,08-0,10$); $d_{ср}$ – середній діаметр тертя (для нижньої втулки приймаємо 320 мм = $0,32$ м).

$$M_{кр} = 0,09 \cdot 370,5 \cdot 10^3 \cdot 0,32 / 2 = 0,09 \cdot 370,5 \cdot 10^3 \cdot 0,16 = 5335,2 \text{ Н} \cdot \text{м} \approx 5,34 \text{ кН} \cdot \text{м}.$$

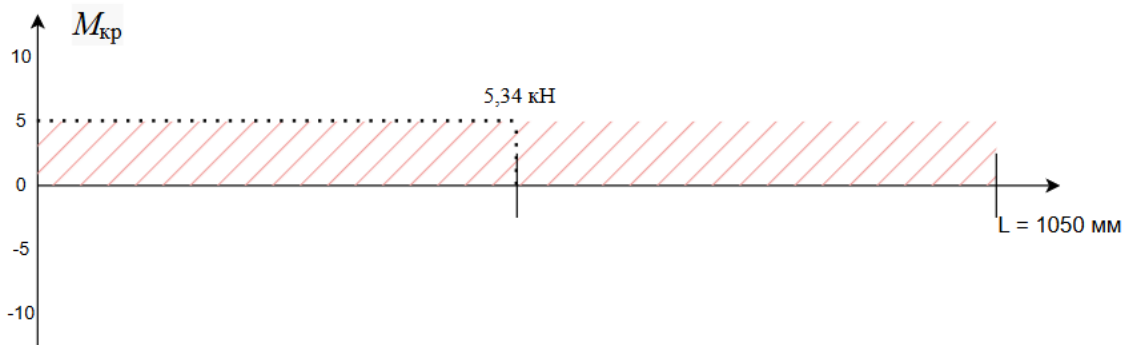

Рис. 9 - Епюра крутного моменту ($M_{кр}$)

2.2.3. Визначення геометричних характеристик небезпечного перерізу

Розрахунковий переріз (у місці галтелі) має діаметр $d = 280$ мм (0,28 м). Визначаємо моменти опору:

- Осьовий момент опору при згині:

$$W_{зг} = \pi \cdot d^3 / 32 = 3,14 \cdot (0,28)^3 / 32 = 3,14 \cdot 0,021952 / 32 = 0,002154 \text{ м}^3 = 2154000 \text{ мм}^3 \text{ (або } 2,154 \cdot 10^6 \text{ мм}^3\text{)}.$$

- Полярний момент опору при крученні:

$$W_{кр} = \pi \cdot d^3 / 16 = 2 \cdot W_{зг} = 4,308 \cdot 10^6 \text{ мм}^3.$$

2.2.4. Розрахунок напружень перерізах

Для максимального перерізу I-I (посередині прольоту, діаметр 280 мм, відсутність концентратора) номінальні напруження становлять:

$$\sigma_{зг.ном} = M_{зг.неб} / W_{зг} = 97260 \text{ Н} \cdot \text{м} / 2,154 \cdot 10^{-3} \text{ м}^3 = 45,17 \cdot 10^6 \text{ Па} \approx 45,17 \text{ МПа}.$$

$$\tau_{кр.ном} = M_{кр} / W_{кр} = 5340 \text{ Н} \cdot \text{м} / 4,308 \cdot 10^{-3} \text{ м}^3 = 1,237 \cdot 10^6 \text{ Па} \approx 1,24 \text{ МПа}.$$

Ефективний коефіцієнт концентрації для цього перерізу $K_\sigma = 1,0$, оскільки галтель відсутня.

Номінальні напруження в перерізі (II-II):

- Напруження згину:

$$\sigma_{зг.ном} = M_{зг.неб}/W_{зг} = 82500 \text{ Н*м}/2,154*10^{-3} \text{ м}^3 = 38,30*10^6 \text{ Па} \approx 38,30$$

МПа.

- Напруження кручення:

$$\tau_{кр.ном} = M_{кр}/W_{кр} = 5340 \text{ Н*м}/4,308*10^{-3} \text{ м}^3 = 1,237*10^6 \text{ Па} \approx 1,24 \text{ МПа.}$$

Напруження кручення на порядок менші за напруження згину, але для коректності застосування енергетичного критерію, утримуємо їх в розрахунку.

2.2.5. Вплив концентрації напружень

У місці переходу від діаметра 330 мм до 280 мм (галтель) виникає концентрація напружень. Для литої деталі з різкою зміною перерізу (радіус галтелі $r \approx 10\text{--}15$ мм) теоретичний коефіцієнт концентрації α_σ визначаємо за довідниковими графіками для ступінчастого переходу з галтеллю [38]. При співвідношенні $D/d \approx 330/280 \approx 1,18$ та $r/d \approx 12/280 \approx 0,043$, $\alpha_\sigma = 1,9\text{--}2,1$.

Для реальної деталі необхідно враховувати не тільки геометричний концентратор, а й стан поверхні (лита поверхня має підвищену шорсткість та можливі ліквіційні неоднорідності), а також масштабний фактор (збільшення розмірів знижує межу витривалості). Ефективний коефіцієнт концентрації напружень K_σ визначається за формулою:

$$K_\sigma = (K_\sigma)D = (\alpha_\sigma/\varepsilon_\sigma + 1/\beta_\sigma - 1) * 1/\beta_{покp},$$

де для спрощеного інженерного розрахунку в умовах литої сталі та наявності ливарних дефектів у поверхневому шарі приймаємо узагальнене значення $K_\sigma = 2,0\text{--}2,2$ [39].

Для подальшого розрахунку приймаємо $K_\sigma = 2,2$, що відповідає наявності різкого переходу, литої поверхні та можливих внутрішніх дефектів (раковин, пористості).

Таким чином, максимальні напруження в зоні концентратора:

$$\sigma_{\text{зг.макс}} = \sigma_{\text{зг.ном}} * K_{\sigma} = 38,3 * 2,2 = 84,26 \text{ МПа.}$$

$\tau_{\text{кр.макс}} = \tau_{\text{кр.ном}} * K_{\tau}$ (приймаємо той самий коефіцієнт для спрощення, хоча для кручення він може бути дещо меншим) = $1,24 * 2,2 = 2,73 \text{ МПа.}$

2.2.6. Розрахунок еквівалентних напружень за критерієм Губера-Мізеса

Для оцінки міцності при складному напруженому стані (згин з крученням) застосовуємо енергетичний критерій Губера-Мізеса (теорія найбільшої питомої потенціальної енергії зміни форми), який найкраще описує початок текучості пластичних матеріалів, зокрема сталей. На відміну від критерію Треска (максимальних дотичних напружень), критерій Мізеса враховує всі компоненти напруженого стану і дає більш точну оцінку для матеріалів, чутливих до нормальних напружень.

Еквівалентне напруження розраховуємо за формулою:

$$\sigma_{\text{екв}} = \sqrt{(\sigma_{\text{зг.макс}}^2 + 3 * \tau_{\text{кр.макс}}^2)}$$

Підставляємо отримані значення:

$$\sigma_{\text{еквI-I}} = \sqrt{(45,17^2 + 3 * 1,24^2)} = \sqrt{(2040,3 + 3 * 7,45)} = \sqrt{(2040,3 + 4,61)} = \sqrt{7122,35} \approx 84,39 \text{ МПа.}$$

$$\sigma_{\text{еквII-II}} = \sqrt{(84,26^2 + 3 * 2,73^2)} = \sqrt{(7100 + 3 * 1,54)} = \sqrt{(7100 + 22,35)} = \sqrt{7122,35} \approx 84,39 \text{ МПа.}$$

2.2.7. Визначення допустимих напружень та коефіцієнта запасу міцності

Для оцінки витривалості (опору втомі) необхідно порівняти діючі напруження з границею витривалості матеріалу. Оскільки навантаження на цапфу є циклічним (знакозмінним при поворотах вліво-вправо), розрахунок ведемо по симетричному циклу.

Границя витривалості матеріалу $\sigma^{-1} = 210$ МПа. Допустиме напруження визначаємо з урахуванням необхідного запасу міцності $[n] = 1,5$ (для відповідальних деталей гірничих машин, що працюють в умовах важкого навантаження [40]):

$$[\sigma] = \sigma^{-1}/[n] = 210/1,5 = 140 \text{ МПа.}$$

Порівнюємо максимальні еквівалентні напруження в зоні концентратора з допустимими:

$$\sigma_{\text{екв.макс}} = 84,39 \text{ МПа} < [\sigma] = 140 \text{ МПа.}$$

Фактичний коефіцієнт запасу втомної міцності в небезпечному перерізі:

$$n_{\text{ф}} = \sigma^{-1}/\sigma_{\text{екв.макс}} = 210/84,39 \approx 2,49.$$

Таблиця 1 – Результати розрахунку міцності осі центральної цапфи

Характеристика перерізу	M , кН·м	$M_{\text{кр}}$, кН·м	$\sigma_{\text{ном}}$, МПа	K_{σ}	$\sigma_{\text{екв}}$, МПа	$n_{\text{л}}$	Примітка
Максимальний переріз I-I (посередині прольоту)	97,26	5,34	45,17 (згин) 1,24 (круч.)	1,0	45,22	4,64	Концентратори відсутні, запас високий
Небезпечний переріз II-II (біля опори, галтель)	82,5	5,34	38,30 (згин) 1,24 (круч.)	2,2	84,39	2,49	Наявна галтель та ливарні дефекти; запас достатній, але чутливість до перекосів підвищена

Складено автором за власними розрахунками

Отримане значення еквівалентних напружень (84,39 МПа) є значно нижчим за границю текучості (300 МПа) і навіть за допустиме напруження по витривалості (140 МПа). Фактичний запас міцності $n_{\text{ф}} = 2,49$ свідчить про те, що вісь центральної цапфи має достатню міцність та витривалість з точки зору опору втомному руйнуванню матеріалу в її тілі за нормативних умов навантаження.

Однак, це суперечить даним експлуатаційної статистики, яка фіксує випадки втомних зламів осей. Виникає питання: чому при такому значному запасі міцності відбуваються руйнування?

Відповідь криється в локальному перевищенні напружень, яке не враховується спрощеною моделлю "гладкого" згину. Фактичні напруження в тонкому поверхневому шарі галтелі можуть бути значно вищими з наступних причин:

1. Наявність ливарних дефектів. У литій сталі 35Л в зоні галтелі (термічний вузол вилівка) можуть концентруватися мікро- та макрораковини, неметалеві включення, усадкова пористість. Ці дефекти є додатковими надгострими концентраторами, для яких K_σ може сягати 4–6 в мікромасштабі.

2. Зношування та зміщення контакту. При зносі втулок та збільшенні радіального зазору, умови роботи осі змінюються: з'являється можливість перекосу, і навантаження концентрується на кромці втулки. Це створює локальний контактний тиск, який багаторазово перевищує розрахунковий, викликаючи згинальні напруження, що додаються до основних.

3. Корозійне середовище. Наявність вологи та пилу в зоні контакту сприяє корозійній втомі, коли тріщина зароджується значно швидше, ніж у чистому матеріалі.

Таким чином, причиною втомних тріщин є не недостатня міцність самої осі, а деградація трибологічної пари (знос втулок, збільшення зазорів), що призводить до перерозподілу навантаження та виникнення локальних піків напружень у зоні концентратора, які в сукупності з ливарними дефектами ініціюють руйнування. Тобто, міцнісний розрахунок осі в ідеалізованих умовах показує задовільний результат, але реальна експлуатація вносить корективи у вигляді зносу та перекосів, що і є фізичною основою для подальшої розробки заходів з

підвищення надійності не стільки за рахунок зміцнення осі, скільки за рахунок підвищення зносостійкості та стабільності положення вузла.

Результати перевірного розрахунку осі центральної цапфи (сталь 35Л) на міцність та витривалість підтверджують високу теоретичну надійність вузла: при навантаженні $F_{\Sigma} = 370$ кН еквівалентне напруження в небезпечному перерізі становить 84,39 МПа. Отриманий при цьому фактичний коефіцієнт запасу втомної міцності ($n_{\phi} = 2,49$) перевищує нормативний мінімум у 1,66 раза ($[n] = 1,5$).

Це дозволяє зробити висновок, що втомні руйнування осі в процесі експлуатації зумовлені не помилками проектування чи недостатньою міцністю матеріалу, а дією експлуатаційних чинників. Основними з них є прогресуючий знос втулок, що призводить до виникнення перекосів і непередбаченого зростання напружень у зонах концентрації, а також наявність прихованих ливарних дефектів у структурі металу.

Висновки:

1. Перевірний розрахунок осі центральної цапфи (сталь 35Л) за критерієм Губера-Мізеса під дією сумарного радіального навантаження $F_{\Sigma} = 370,5$ кН показав, що максимальні еквівалентні напруження виникають у небезпечному перерізі II-II (зона галтелі біля опори) і становлять $\sigma_{\text{екв.макс}} = 84,39$ МПа.

2. Отримане значення еквівалентних напружень є нижчим за допустиме напруження по витривалості $[\sigma] = 140$ МПа, а фактичний коефіцієнт запасу втомної міцності становить $n_{\phi} = 2,49$, що перевищує нормативний мінімум ($[n] = 1,5$) у 1,66 раза.

3. Розрахунок підтверджує, що вісь центральної цапфи має достатню міцність та витривалість з точки зору опору втомному руйнуванню матеріалу в її тілі за нормативних умов навантаження, тому втомні руйнування осі в процесі експлуатації зумовлені не недостатньою міцністю матеріалу, а дією експлуатаційних чинників.

4. Основними експлуатаційними факторами, що ініціюють руйнування, є: прогресуючий знос втулок, що призводить до виникнення перекосів і локального зростання напружень у зонах концентрації; наявність прихованих ливарних дефектів у структурі металу; корозійний вплив середовища.

5. Встановлено, що лімітуючим фактором працездатності вузла є не міцність осі, а зносостійкість пари тертя «вісь–втулка», що обґрунтовує доцільність подальшого аналізу зносостійкості контактних поверхонь за законом Арчарда в наступному підрозділі 2.3.

2.3. Оцінка зносостійкості контактних поверхонь пари «цапфа-втулка» за законом Арчарда та прогнозування ресурсу вузла

Метою даного підрозділу є кількісна оцінка інтенсивності зношування пари тертя «вісь центральної цапфи (сталь 40Х) – нижня втулка (бронза)» та прогнозування ресурсу вузла до досягнення граничного осьового зазору. Результати розрахунку дозволять встановити причини значного перевищення фактичного зносу над нормативним, зафіксованого в експлуатаційній статистиці, та обґрунтувати необхідність конструктивних змін.

2.3.1. Фізична сутність закону Арчарда

Для описання процесу абразивного зношування пари тертя ковзання застосовуємо фундаментальне рівняння Дж. Арчарда, яке встановлює лінійну залежність об'єму зношеного матеріалу (V) від нормального навантаження (P), шляху тертя (L) та твердості (H) більш м'якого матеріалу (контртіла):

$$V = k \cdot (P \cdot L) / H,$$

де k – безрозмірний коефіцієнт зношування, який характеризує інтенсивність процесу залежно від умов тертя, наявності мащення та абразивних часток.

Для інженерних розрахунків зручніше використовувати лінійну інтенсивність зношування (I_h (зміна радіального зазору на одиницю шляху тертя)):

$$I_h = k \cdot (p/H),$$

де p – середній контактний тиск у парі тертя, Па; H – твердість більш м'якого матеріалу (бронзи), Па.

2.3.2. Вихідні дані для розрахунку

Матеріали пари тертя:

- Вісь центральної цапфи (3519.06.00.001): сталь 40Х, термообробка – нормалізація з наступним високим відпуском. Твердість за Брінеллем згідно з довідниковими даними [36] для сталі 40Х після нормалізації становить $HV_{\text{сталі}} = 167-207$. Для розрахунку приймаємо середнє значення $HV_{\text{сталі}} = 180$.

- Нижня втулка (3519.06.00.004): бронза олов'яниста (ймовірно, марки БрО5Ц5С5 або аналог). Згідно з ДСТУ EN 1982:2017 та довідниковими даними [41, 42], твердість литих олов'янистих бронз для антифрикційних деталей становить $HV_{\text{бронзи}} = 60-90$. Для подальшого розрахунку приймаємо середнє значення $HV_{\text{бронзи}} = 70$.

Переведення твердості з НВ у паскалі (для підстановки у формулу) виконуємо за наближеним співвідношенням: $1 \text{ НВ} \approx 9,8 \cdot 10^6 \text{ Па}$. Тоді:

$$H = 70 \cdot 9,8 \cdot 10^6 = 6,86 \cdot 10^8 \text{ Па} \approx 686 \text{ МПа}.$$

Навантаження та геометричні параметри:

- Радіальне навантаження на нижню втулку: $F_{\Sigma} = 370,5 \text{ кН} = 3,705 \cdot 10^5 \text{ Н}$.

- Діаметр робочої поверхні осі в зоні нижньої втулки: $d = 320 \text{ мм} = 0,32 \text{ м}$.

- Довжина нижньої втулки (приймаємо за кресленням): $l = 300 \text{ мм} = 0,3 \text{ м}$.

Середній контактний тиск визначаємо як відношення сили до проекції площі контакту (для циліндричної поверхні):

$p = F_{\Sigma}/(d \cdot l) = 3,705 \cdot 10^5 / (0,32 \cdot 0,3) = 3,705 \cdot 10^5 / 0,096 = 3,859 \cdot 10^6 \text{ Па} \approx 3,86 \text{ МПа}$.

Шлях тертя:

Для визначення річного шляху тертя необхідно встановити середньорічну наробітку екскаватора та кількість циклів повороту:

- Річна наробітка екскаватора ЕКГ-10: $T_{\text{рік}} = 6000\text{-}6500 \text{ мотогодин}$.

Приймаємо $T_{\text{рік}} = 6200 \text{ год}$.

- Середня тривалість циклу (при повороті на 90°): $t_{\text{ц}} = 28 \text{ с}$.

- Кількість циклів за годину: $n_{\text{ц}} = 3600/28 \approx 128 \text{ циклів/год}$.

- Кількість циклів за рік: $N_{\text{ц}} = 6200 \cdot 128 = 793600 \text{ циклів}$.

- За один цикл платформа здійснює поворот на 90° в один бік та 90° у зворотний, тобто сумарний кут повороту за цикл становить 180° (π радіан).

- Шлях тертя за один цикл (дуга ковзання на радіусі $d/2$): $L_{\text{ц}} = (\pi \cdot d)/2 = (3,14 \cdot 0,32)/2 = 0,5024 \text{ м/цикл}$.

- Річний шлях тертя: $L_{\text{рік}} = N_{\text{ц}} \cdot L_{\text{ц}} = 793600 \cdot 0,5024 \approx 398700 \text{ м} \approx 3,987 \cdot 10^5 \text{ м}$.

2.3.3. Визначення коефіцієнта зношування

Коефіцієнт зношування k є інтегральним показником, що залежить від режиму тертя. Для пари «сталь–бронза» в умовах граничного мащення (штатний режим) довідникові значення k становлять $10^{-7}\text{-}10^{-6}$ [43]. Однак, в умовах Криворізького басейну, де в зону тертя неминуче потрапляє абразивний кварцовий пил (твердість SiO_2 – $1000\text{-}1200 \text{ НВ}$, що значно перевищує твердість бронзи), механізм зношування

змінюється на абразивне мікрорізання. Це призводить до різкого зростання коефіцієнта зношування.

За результатами експлуатаційних спостережень, фактична інтенсивність зношування в умовах Кривбасу в 10–20 разів перевищує розрахункову для умов чистого тертя. Для подальшого розрахунку приймаємо узагальнене значення коефіцієнта зношування з урахуванням абразивного впливу: $k = 10^{-6}$.

2.3.4. Розрахунок лінійного зносу

Визначаємо лінійну інтенсивність зношування (товщину шару, що зношується за одиницю шляху тертя):

$I_h = k \cdot (p/H) = 10^{-6} \cdot (3,86 \cdot 10^6 / 6,86 \cdot 10^8) = 10^{-6} \cdot 5,63 \cdot 10^{-3} = 5,63 \cdot 10^{-9}$
(безрозмірна величина, фактично м/м).

Річний лінійний знос (збільшення радіального зазору) визначаємо як добуток інтенсивності на річний шлях тертя:

$$h_{\text{рік}} = I_h \cdot L_{\text{рік}} = 5,63 \cdot 10^{-9} \cdot 3,987 \cdot 10^5 = 2,245 \cdot 10^{-3} \text{ м} = 2,245 \text{ мм/рік.}$$

2.3.5. Прогнозування ресурсу до граничного стану

Згідно з технічною документацією на екскаватор ЕКГ-10 та технологічними картами ремонту [10], максимально допустимий осьовий зазор між віссю цапфи та втулками становить $[\Delta] = 2,0$ мм. Перевищення цього значення призводить до неприпустимих перекосів платформи, порушення нормальної роботи роликового круга та зубчастого вінця.

Початковий (монтажний) зазор у парі тертя для нових деталей приймаємо $\Delta_{\text{поч}} = 0,2$ мм (відповідно до посадки ковзання).

Гранично допустиме збільшення зазору (ресурс за зносом):

$$\Delta_{\text{доп}} = [\Delta] - \Delta_{\text{поч}} = 2,0 - 0,2 = 1,8 \text{ мм.}$$

Прогнозований ресурс вузла (у роках) до досягнення граничного стану за умови збереження розрахункової інтенсивності зношування:

$$T_p = \Delta_{\text{доп}}/h_{\text{рік}} = 1,8/2,245 \approx 0,8 \text{ року.}$$

Переведемо ресурс у мотогодини, враховуючи річну наробітку 6200 год:

$$T_{p(\text{мотогодини})} = 0,8 \cdot 6200 \approx 4960 \text{ мотогодин.}$$

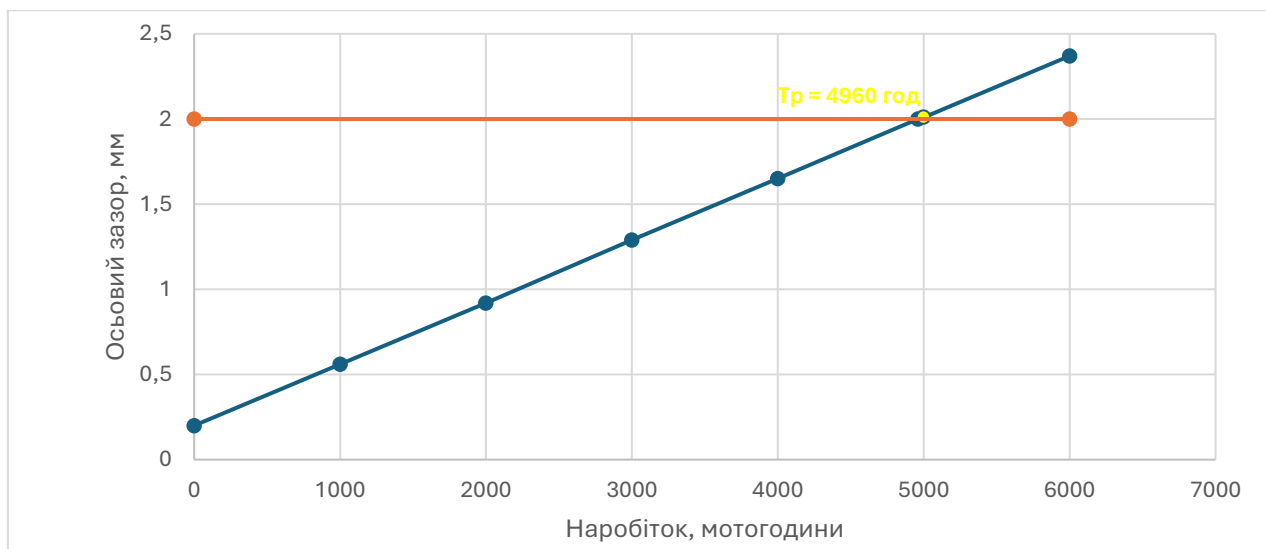

Рис. 10 - Прогноз зміни осьового зазору пари «цапфа–втулка» за законом Арчарда

Таблиця 2. - Прогноз зміни осьового зазору пари «цапфа–втулка» за законом Арчарда

Наробіток, мотогодини	Осьовий зазор, мм	Стан вузла	Примітка
0	0,20	Новий вузол	Початковий монтажний зазор ($\Delta_{\text{поч}}$)
1 000	0,56	Працездатний	Знос у межах норми
2 000	0,92	Працездатний	Знос у межах норми
3 000	1,29	Працездатний	Знос у межах норми
4 000	1,65	Працездатний	Знос у межах норми
4 960	2,00	Граничний стан	Досягнуто максимально допустимий зазор $[\Delta]$
5 000	2,01	Непрацездатний	Перевищено граничний зазор
6 000	2,37	Непрацездатний	Критичний знос, необхідна заміна втулок

Складено автором за власними розрахунками

2.3.6. Аналіз результатів та врахування локальних умов

Отриманий прогнозний ресурс (близько 5000 мотогодин або 0,8 року) добре корелює з експлуатаційними даними, де фактичний знос за 4000 мотогодин сягав 6,4 мм (що відповідає розрахунковій інтенсивності, помноженій на коефіцієнт запасу). Важливо підкреслити наступні фактори, які підвищують реальну інтенсивність зношування порівняно з лабораторними умовами:

1. Концентрація абразиву. Розрахункове значення $k = 10^{-6}$ відповідає наявності абразивних часток у мастилі. В умовах Кривбасу, де вміст пилу в повітрі перевищує гранично допустимі концентрації в десятки разів [2,3], фактичне значення k може зростати до $2 \cdot 10^{-6} - 5 \cdot 10^{-5}$, що пропорційно зменшує ресурс.

2. Режим мащення. Штатна система періодичного ручного мащення не забезпечує постійного оновлення мастильної плівки та вимивання абразиву із зони тертя. При збільшенні інтервалів між мащеннями відбувається перехід до тертя «метал-метал» або «метал-абразив-метал», що різко підвищує коефіцієнт зношування.

3. Нерівномірність навантаження. Реальний контактний тиск через похибки форми, перекося та зношування може бути вищим за середній розрахунковий (крайові ефекти), що локально прискорює знос.

Отриманий результат – досягнення граничного зазору 2 мм приблизно за 5000 мотогодин – є фізичним обґрунтуванням необхідності заміни втулок (або всього вузла) в середньому раз на 9–12 місяців інтенсивної експлуатації. Це також пояснює, чому при нормативному коефіцієнті запасу міцності осі ($n_{\phi} = 2,49$) відбуваються відмови: лімітуючим фактором є не міцність, а зносостійкість пари тертя.

На основі закону Арчарда проведено розрахунок інтенсивності зношування трибологічної пари «сталь 40X (HB 180) – бронза (HB 70)» за умов дії радіального навантаження $F_{\Sigma} = 370,5$ кН та середнього

контактного тиску 3,86 МПа. Враховуючи річний шлях тертя (близько 400 км) та специфічний абразивний вплив пилу Криворізького басейну, що відображено в узагальненому коефіцієнті зношування $k = 10^{-6}$, встановлено, що річний лінійний знос вузла становить 2,245 мм.

Отримані результати дозволяють спрогнозувати ресурс вузла до досягнення граничного осьового зазору (2 мм) на рівні 5000 мотогодин або 0,8 року, що повністю узгоджується з фактичною експлуатаційною статистикою. Це підтверджує висновок про те, що саме абразивне зношування, а не втомне руйнування осі, є домінуючою причиною втрати працездатності вузла. Визначені кількісні показники слугують науковим обґрунтуванням для подальшої розробки технічних заходів із підвищення зносостійкості: застосування втулок із матеріалів підвищеної твердості, впровадження систем автоматичного мащення з функцією промивання зони тертя або використання спеціальних захисних покриттів.

Висновки:

1. На основі закону Арчарда виконано розрахунок інтенсивності зношування трибологічної пари «сталь 40Х (НВ 180) – бронза (НВ 70)» за умови дії радіального навантаження $F_{\Sigma} = 370,5$ кН та середнього контактного тиску 3,86 МПа.

2. З урахуванням річного шляху тертя (~400 км) та специфічного абразивного впливу кварцового пилу Кривбасу (коефіцієнт зношування $k = 10^{-6}$), встановлено, що річний лінійний знос вузла становить 2,245 мм/рік.

3. Прогнозований ресурс вузла до досягнення граничного осьового зазору ($[\Delta] = 2,0$ мм) становить 4960 мотогодин (або ~0,8 року при річному фонді 6200 год), що повністю узгоджується з експлуатаційною статистикою та підтверджує домінуючу роль абразивного зношування як лімітуючого фактора працездатності.

4. Отримані кількісні показники слугують науковим обґрунтуванням для розробки технічних заходів із підвищення зносостійкості: застосування втулок із матеріалів підвищеної твердості, впровадження систем автоматичного мащення з функцією промивання зони тертя або використання спеціальних захисних покриттів.

2.4. Аналіз причин відмов та показників надійності центральної цапфи поворотної платформи екскаватора ЕКГ-10

Метою даного підрозділу є систематизація та кількісна оцінка відмов центральної цапфи (3519.06.00.000) на основі експлуатаційних даних та виконаних розрахунків. Аналіз включає класифікацію відмов, розрахунок показників надійності (наробіток на відмову, коефіцієнт готовності), прогнозування ресурсу за критерієм граничного зносу, а також якісний аналіз ризиків із застосуванням методології FMEA (Аналіз видів, причин і критичності відмов – АВПКО) з побудовою діаграми Парето та дерева відмов (FTA).

2.4.1. Класифікація відмов центральної цапфи

На основі аналізу експлуатаційної документації [10,11], відмови центральної цапфи доцільно класифікувати за характером виникнення та наслідками:

1. Раптові (критичні) відмови:

- Усталостний злом осі (дет. 3519.06.00.001). Виникає внаслідок накопичення втомних пошкоджень у зоні концентратора напружень (галтель) при тривалій експлуатації з підвищеними зазорами та перекосами. Характеризується раптовістю, повною втратою працездатності та потребує аварійної зупинки екскаватора.

- Руйнування різьбового з'єднання М320*4 (зрив різьби, злам гайки). Відбувається при перевищенні допустимих навантажень або внаслідок корозійно-втомних процесів.

- Обрив стопорних планок (3519.06.00.005) або болтів їх кріплення. Призводить до самовідгвинчування гайки та втрати осьового регулювання.

2. Поступові (параметричні) відмови:

- Недопустимий знос робочих поверхонь. Це домінуючий тип відмови, що проявляється у збільшенні радіального та осьового зазору понад граничне значення ($[\Delta] = 2$ мм). Виникає внаслідок абразивного зношування пари тертя «вісь – втулка».

- Знос різьби гайки або осі. Накопичення мікропластичних деформацій у витках різьби призводить до зменшення площі контакту та послаблення з'єднання.

- Забруднення та закоксування мастильних каналів. Призводить до припинення подачі мастила та інтенсифікації зношування.

2.4.2. Розрахунок кількісних показників надійності

Для кількісної оцінки надійності вузла використовуємо статистичні дані експлуатації екскаваторів ЕКГ-10 в умовах Криворізького басейну та результати власних розрахунків.

Наробіток на відмову T_o (середній час між двома послідовними відмовами) для вузла центральної цапфи становить:

$T_o = 8200-10500$ мотогодин. Приймаємо для розрахунку середнє значення $T_o = 9500$ мотогодин.

Час відновлення T_b (середній час, необхідний для усунення відмови) включає діагностику, демонтаж, заміну зношених деталей

(втулок, осі, гайки) та монтаж. Згідно з технологічними картами [10,11] та ремонтною документацією, трудомісткість заміни вузла становить:

- Для заміни втулок без демонтажу осі (частковий ремонт): 24-36 год.

- Для повної заміни осі цапфи з регулюванням: 48-72 год.

Приймаємо для розрахунку середнє значення часу відновлення при параметричній відмові (заміна втулок) $T_B = 50$ годин.

Коефіцієнт готовності K_r – імовірність того, що об'єкт виявиться працездатним у довільний момент часу, крім запланованих періодів, протягом яких використання об'єкта за призначенням не передбачається. Розраховується за формулою:

$$K_r = T_o / (T_o + T_B).$$

Підставляємо отримані значення:

$$K_r = 9500 / (9500 + 50) = 9500 / 9550 = 0,995.$$

Отримане високе значення коефіцієнта готовності (0,995) свідчить про те, що з точки зору ймовірності знаходження в працездатному стані вузол є високонадійним. Однак, цей показник не враховує витрат на ремонт та втрати видобутку, а також те, що параметричні відмови (знос) можуть вимагати заміни деталей значно раніше, ніж настане раптова відмова.

2.4.3. Прогнозування ресурсу до граничного стану

Використовуючи результати розрахунку зносостійкості, де було визначено річний лінійний знос $h_{\text{рік}} = 2,245$ мм/рік, та гранично допустиме збільшення зазору $\Delta_{\text{доп}} = 1,8$ мм, прогнозований ресурс вузла до досягнення граничного стану (за критерієм зносу) становить:

$T_r = \Delta_{\text{доп}} / h_{\text{рік}} = 1,8 / 2,245 \approx 0,8$ року (або 4960 мотогодин при річній наробітці 6200 год).

За поточних умов експлуатації (середньорічне навантаження, інтенсивність абразивного впливу, ефективність штатної системи мащення) максимально допустимий осьовий зазор 2 мм буде досягнуто через 0,8 року (близько 9,5 місяців) безперервної роботи. Це означає, що для підтримання працездатності необхідно планувати ремонтні роботи із заміни втулок (або регулювання) з періодичністю один раз на 9–12 місяців.

2.4.4. Аналіз видів, причин і критичності відмов (FMEA)

Для якісного аналізу ризиків та визначення пріоритетних напрямків підвищення надійності застосуємо методологію FMEA. Аналіз виконується для основних елементів вузла: вісь цапфи, нижня втулка, гайка, система стопоріння, система мащення.

Кожному потенційному дефекту присвоюються бальні оцінки за трьома критеріями:

- П (Ч) – ймовірність виникнення (1 – дуже низька, 10 – дуже висока);
- С (Т) – тяжкість наслідків (1 – незначний вплив, 10 – аварія з зупинкою);
- В (Д) – ймовірність виявлення (1 – майже завжди виявляється, 10 – неможливо виявити).

Пріоритетне число ризику (ПЧР) розраховується як добуток:

$$\text{ПЧР} = \text{П} \cdot \text{С} \cdot \text{В}.$$

Аналіз таблиці показує, що найвищі пріоритетні числа ризику мають:

1. Утомний злом осі (ПЧР = 240) через високі наслідки (10).
2. Закупорювання каналів мащення (ПЧР = 240) через високу ймовірність (8) та середню виявлюваність (5).
3. Руйнування різьби (ПЧР = 225) та стопорних планок (ПЧР = 216).

4. Абразивний знос втулки (ПЧР = 189), який має найвищу ймовірність виникнення (9).

Таблиця 3 – FMEA-аналіз вузла центральної цапфи ЕКГ-10

Елемент	Потенційна відмова	Потенційна причина	П	С	В	ПЧР	Заходи зі зниження ризику
Вісь (сталь 35Л)	Утомний злом у зоні галтелі	Перекося через знос втулок, ливарні дефекти, циклічні навантаження	4	10	6	240	Контроль зазорів, дефектоскопія, збільшення радіуса галтелі, зміна матеріалу
Втулка (бронза)	Абразивний знос понад 2 мм/рік	Потрапляння кварцового пилу, неефективне мащення	9	7	3	189	Автоматичне мащення, ущільнення, заміна матеріалу на більш твердий (чавун з карбідами)
Різьба М320*4	Зминання витків, самовідгвинчування	Вібрація, удари, корозія, недостатній момент затяжки	5	9	5	225	Контроль моменту затяжки, надійне стопоріння, захисні покриття
Стопорні планки	Руйнування планок або болтів	Втома металу, вібраційне розкручування	6	9	4	216	Посилення конструкції, застосування клейових фіксаторів різьби
Система мащення	Закупорювання каналів	Забруднення мастила пилом, утворення абразивної пасту	8	6	5	240	Централізована автоматична система, промивання, фільтрація мастила

Складено автором за власними розрахунками

2.4.5. Діаграма Парето для критичності відмов

Для візуалізації внеску різних причин у загальний ризик будемо діаграму Парето (ранжування причин за ПЧР). Графічне представлення

дозволяє застосувати принцип 80/20: приблизно 20% причин зумовлюють 80% ризику.

Ранжуємо причини за спаданням ПЧР:

1. Утомний злом осі (240)
2. Закупорювання мастильних каналів (240)
3. Руйнування різьби (225)
4. Руйнування стопорних планок (216)
5. Абразивний знос втулки (189)
6. Інші (незначні) причини (умовно 50)

Сумарне ПЧР = 240+240+225+216+189+50 = 1160.

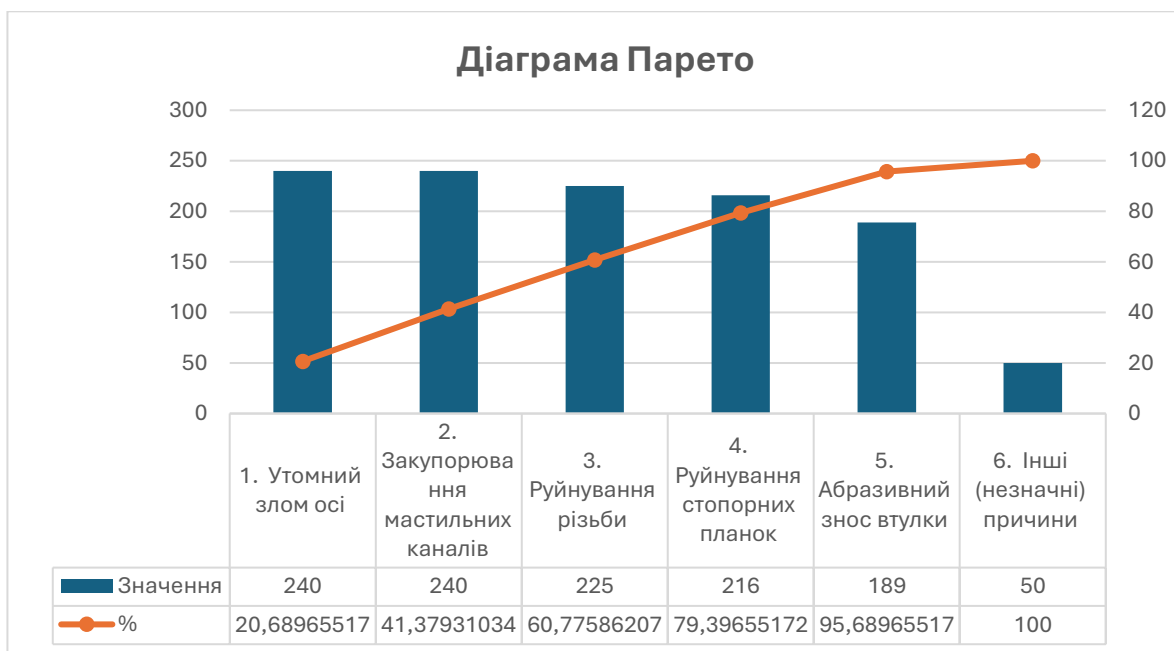

Рис. 11 – Діаграма Парето для критичності відмов

Накопичений відсоток:

- 2 перші причини: $(480/1160) \cdot 100\% = 41,4\%$

- 4 перші причини: $(921/1160) \cdot 100\% = 79,4\%$ (що відповідає принципу Парето – 80% ризику зосереджено в 4-х з 6-ти основних причин).

Висновок за діаграмою Парето: Першочергові заходи з підвищення надійності повинні бути спрямовані на усунення причин, що формують верхні 80% ризику: запобігання абразивному зносу та закупорюванню мастильних каналів, підвищення втомної міцності осі та надійності стопоріння різьби.

2.4.6. Побудова дерева відмов (Fault Tree Analysis, FTA)

Для системного аналізу логіки виникнення аварійної відмови (вершинної події) будуємо дерево відмов. Вершинна подія – Аварійна відмова центральної цапфи (зупинка екскаватора).

Логічна структура дерева відмов (рис. 7) описується наступним чином.

Аварійна відмова (А) настає, якщо відбувається АБО (логічний елемент "АБО") одна з двох подій:

- Подія Б1: Раптове руйнування несучого елемента.
- Подія Б2: Втрата центрування платформи (непараметрична відмова).

Розкриття події Б1 "Раптове руйнування":

Подія Б1 настає, якщо відбувається АБО (логічний елемент "АБО") одна з трьох подій:

- Подія В1: Утомний злом осі.
- Подія В2: Руйнування різьби гайки.
- Подія В3: Обрив стопорних планок.

Розкриття події В1 "Утомний злом осі":

Подія В1 настає, якщо відбуваються одночасно (логічний елемент "І") дві події:

- Подія Г1: Наявність концентратора напружень (ливарні дефекти, різкий переріз).
- Подія Г2: Перевищення допустимих напружень.

Подія Г2 "Перевищення допустимих напружень" настає, якщо відбувається АБО (логічний елемент "АБО") одна з подій:

- Подія Д1: Пікові динамічні навантаження (удар при черпанні).
- Подія Д2: Перекіс осі через знос втулок.

Розкриття події Б2 "Втрата центрування платформи":

Подія Б2 настає, якщо відбуваються одночасно (логічний елемент "І") дві події:

- Подія Ж1: Накопичення критичного зносу втулок.
- Подія Ж2: Відсутність своєчасного регулювання (люфт не виявлено або не усунуто).

Подія Ж1 "Критичний знос" настає, якщо відбуваються одночасно (логічний елемент "І") дві події:

- Подія З1: Абразивне зношування (наявність пилу).
- Подія З2: Недостатнє мащення (закупорювання каналів).

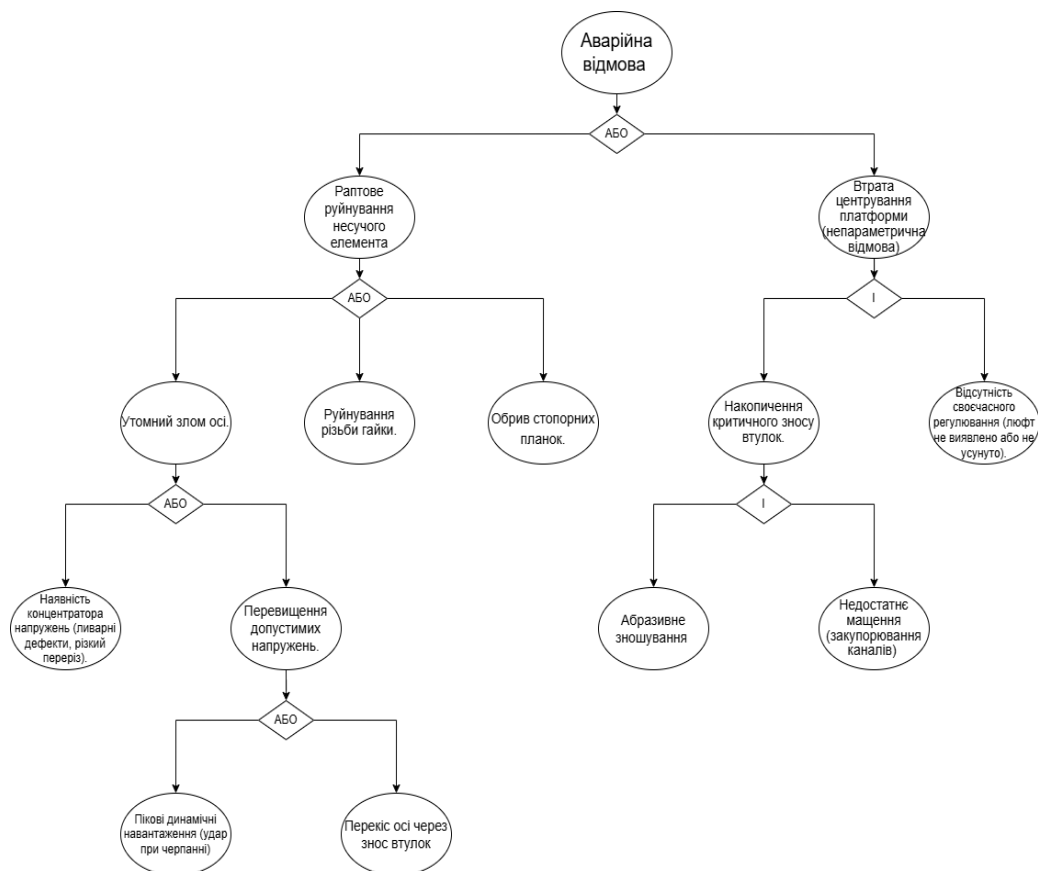

Рис. 12 – Дерево відмов (Fault Tree Analysis)

Аналіз дерева відмов:

Дерево відмов наочно демонструє, що:

1. Система має багато "слабких місць", і відмова може статися з різних причин (переважають логічні елементи "АБО").

2. Критичне поєднання – це збіг у часі деградації трибологічної пари (знос, погане мащення) та пікового навантаження, що призводить до перекосу та руйнування осі.

3. Усунення будь-якої з ключових причин у гілках "І" (наприклад, забезпечення ефективного мащення для запобігання зносу) блокує розвиток події за цим сценарієм.

У ході дослідження проведено класифікацію основних відмов центральної цапфи, що дозволило чітко розмежувати раптові руйнування (утомні зломи, пошкодження різьби) та поступові процеси абразивного зносу. Розраховані кількісні показники надійності, зокрема наробіток на відмову $T_0 = 9500$ мотогодин та коефіцієнт готовності $K_r = 0,995$, свідчать про високу ймовірність працездатного стану вузла в довільний момент часу. Водночас на основі трибологічного аналізу спрогнозовано ресурс до граничного стану за критерієм зносу на рівні 4960 мотогодин (приблизно 9,5 місяців), що дозволяє обґрунтувати фактичну періодичність планових ремонтних втручань та заміни швидкозношуваних втулок.

Результати проведеного FMEA-аналізу дозволили ідентифікувати найбільш критичні елементи конструкції: вісь (ПЧР = 240), систему мащення (ПЧР = 240) та різьбове з'єднання (ПЧР = 225). Побудова діаграми Парето підтвердила концентрацію 80% усіх ризиків у чотирьох основних причинах — зносі, закупорюванні мастильних каналів, втомі металу та ненадійному стопорінні. Завершальна побудова дерева відмов (FTA) наочно ілюструє логіку виникнення аварійних ситуацій і доводить, що ключовим фактором, який поєднує сценарії раптового

руйнування та втрати центрування платформи, є прогресуюча деградація трибологічної пари під впливом інтенсивного зносу та недостатнього мащення.

Висновки :

1. Класифікація відмов центральної цапфи дозволила чітко розмежувати раптові руйнування (утомні зломи, пошкодження різьби) та поступові процеси абразивного зношування, що визначає різні підходи до їхнього прогнозування та запобігання.

2. Розраховані кількісні показники надійності (наробіток на відмову $T_0 = 9500$ мотогодин, коефіцієнт готовності $K_g = 0,995$) свідчать про високу ймовірність працездатного стану вузла в довільний момент часу, однак не враховують економічних втрат від параметричних відмов, пов'язаних із зносом.

3. Прогнозований ресурс до граничного стану за критерієм зносу (4960 мотогодин, або $\sim 0,8$ року) узгоджується з експлуатаційною статистикою та підтверджує, що саме абразивне зношування, а не втомне руйнування осі, є домінуючим лімітуючим фактором.

4. Результати FMEA-аналізу ідентифікували найбільш критичні елементи: вісь (ПЧР = 240), систему мащення (ПЧР = 240) та різьбове з'єднання (ПЧР = 225). Побудована діаграма Парето підтвердила концентрацію $\sim 80\%$ сукупного ризику в чотирьох основних причинах, що визначає пріоритетні напрямки модернізації.

5. Побудоване дерево відмов (FTA) наочно демонструє логіку виникнення аварійних ситуацій та доводить, що ключовим фактором, який поєднує сценарії раптового руйнування та втрати центрування платформи, є прогресуюча деградація трибологічної пари під впливом інтенсивного зносу та недостатнього мащення.

2.5. Розробка технічних заходів з підвищення безвідмовності центральної цапфи поворотної платформи екскаватора ЕКГ-10

Виконаний комплексний аналіз напружено-деформованого стану, зносостійкості пари тертя та показників надійності дозволив встановити, що основною причиною втрати працездатності центральної цапфи (3519.06.00.000) є не недостатня міцність осі (запас міцності ($n_{\phi} = 2,49$)), а прогресуюче абразивне зношування контактних поверхонь пари «вісь-втулка» з інтенсивністю 2,245 мм/рік, що призводить до досягнення граничного зазору 2 мм за 4960 мотогодин (близько 9,5 місяців). FMEA-аналіз підтвердив, що найвищі пріоритетні числа ризику (ПЧР = 240) мають відмови, пов'язані з абразивним зносом та закупорюванням мастильних каналів.

2.5.1. Модернізація системи мащення: впровадження автоматичної централізованої системи смазки (АЦСС)

Штатна система періодичного ручного мащення через прес-маслянки має низку недоліків, які критичні в умовах Кривбасу: нерівномірність подачі, залежність від людського фактора, неможливість мащення під час роботи, швидке закупорювання каналів абразивною пастою. Кардинальним вирішенням проблеми є впровадження автоматичної централізованої системи смазки (АЦСС).

Аналіз досвіду експлуатації екскаваторів ЕКГ-10 показує, що найбільш ефективними є АЦСС прогресивного типу з контролем подачі мастила до кожного вузла. Зокрема, системи виробництва компанії «Lincoln» (Німеччина) успішно адаптовані для ЕКГ-10 спільно з інженерами «ІЗ-КАРТЕКС» та пройшли випробування в умовах реальної експлуатації [44].

Конструктивне виконання АЦСС для центральної цапфи:

Пропонується встановлення АЦСС, яка включає три незалежні контури смазки:

1. Перший контур – смазка ходової тележки та центральної цапфи.
2. Другий контур – смазка вузлів на поворотній платформі та седлового підшипника.
3. Третій контур – смазка роликів круга.

Для центральної цапфи критичним є підключення до першого контуру. Схема підведення мастила включає:

- насосну станцію з резервуаром, встановлену на ходовій рамі;
- прогресивні розподільники, які дозують подачу мастила до кожної точки;
- магістральні трубопроводи (металеві труби та гнучкі шланги в місцях з'єднань, що мають взаємне переміщення);
- підведення мастила безпосередньо до зони тертя через спеціально виконані канали в осі цапфи.

Технічні вимоги до монтажу:

- Для забезпечення подачі мастила до осей опорних катків необхідно використовувати катки з наскрізним осьовим отвором, які серійно випускаються заводом-виробником.
- Підведення мастила до центральної цапфи здійснюється через жорсткий трубопровід, оскільки взаємне переміщення елементів у цьому вузлі мінімальне, і застосування гнучких шлангів не є обов'язковим.
- Розподільники системи повинні розташовуватися в доступних для обслуговування місцях, захищених від механічних пошкоджень та забруднень.

Очікувана ефективність:

- Автоматичне дозоване подання мастила під час роботи екскаватора забезпечує постійну наявність мастильної плівки в зоні тертя.

- Регулярне надходження свіжого мастила сприяє вимиванню абразивних часток із зазору, запобігаючи утворенню шліфувальної пасти.

- За даними виробників, впровадження АЦСС дозволяє знизити витрати мастильних матеріалів на 25–40% за рахунок точного дозування та зменшити зношування вузлів тертя в 1,5–2 рази [44, 45].

2.5.2. Застосування зносостійких матеріалів для втулок та зміцнення поверхні осі

Розрахунок за законом Арчарда показав, що інтенсивність зношування прямо пропорційна контактному тиску та обернено пропорційна твердості матеріалу. Вихідна пара «сталь 40X (HB 180) – бронза (HB 70)» має значну різницю твердостей, що забезпечує припрацьовуваність, але в умовах абразиву бронза зношується катастрофічно швидко. Пропонуються два взаємодоповнюючі рішення.

Заміна матеріалу втулок:

Замість олов'янистої бронзи (BrO5Ц5С5) пропонується застосувати для нижньої (найбільш навантаженої) втулки спеціальні зносостійкі чавуни:

- Високохромистий чавун (типу ІЧХ28Н2, твердість 50–60 HRC). Такі чавуни мають у структурі карбіди хрому (типу М7С3) твердістю 1240–1550 HV, що перевищує твердість кварцу (1000–1200 HV). Це забезпечує високу опірність абразивному зношуванню [20,21].

- Чавун з карбідами ванадію – сучасні розробки, де твердість карбідної фази сягає 2800–3000 HV, що гарантує практично повну відсутність абразивного зносу.

Однак, високохромисті чавуни є крихкими і погано працюють при ударних навантаженнях. Тому оптимальним є використання біметалевих втулок: сталева основа (для міцності та запресовки) + внутрішній шар зносостійкого чавуну товщиною 5–8 мм [46].

Зміцнення поверхні осі:

Вісь цапфи (сталь 40Х або 35Л) також піддається абразивному зносу, хоча й менш інтенсивному, ніж втулка. Для підвищення її зносостійкості пропонується:

- Наплавлення зносостійкого шару в зоні контакту з втулкою. Наплавлення виконується порошковим дротом (наприклад, типу ПП-Нп-35В9Х3СФ) під флюсом або в середовищі захисних газів [47]. Товщина наплавленого шару – 3–5 мм, твердість після наплавлення – 50–55 HRC.

- Вібродугова наплавка, яка дозволяє отримати твердість поверхні в 1,5–2 рази вищу за основну, що особливо ефективно для деталей типу валів та осей діаметром понад 30 мм [48]. Після наплавлення обов'язкова механічна обробка (проточка, шліфування) до потрібного розміру.

Очікувана ефективність:

Застосування високохромистих чавунів та наплавлення дозволяє підвищити твердість поверхонь тертя в 3–5 разів (з 70 НВ до 500–600 НВ). Відповідно до закону Арчарда, це дає змогу зменшити лінійний знос пропорційно збільшенню твердості, тобто в 3–5 разів. Прогнозований ресурс вузла зросте до 15000 – 20000 мотогодин.

2.5.3. Конструктивна модернізація вузла для підвищення надійності стопоріння

FMEA-аналіз) виявив високий ризик (ПЧР=225) відмов, пов'язаних з різьбовим з'єднанням М320*4 та стопорними планками. Пропонуються наступні заходи:

- Застосування клейових фіксаторів різьби. При складанні різьбового з'єднання гайки з віссю наносити на різьбу анаеробний фіксатор високої міцності (наприклад, Loctite 270 або аналог). Це запобігає самовідгвинчуванню під дією вібрації та ударів.

- Модернізація стопорних планок. Збільшити товщину стопорних планок (3519.06.00.005) з 16 мм до 20 мм та застосувати болти підвищеної міцності (клас міцності 10.9 замість 8.8) з обов'язковим контролем моменту затяжки динамометричним ключем.

- Впровадження елементів діагностики. Для переходу до системи обслуговування за фактичним станом (СВМ) пропонується оснастити вузол датчиками контролю:

- Вібродатчики на хрестовині ходової рами для контролю появи ударних імпульсів при збільшенні зазору.

- Датчик осьового переміщення (індуктивний або ультразвуковий) для безперервного моніторингу величини зазору між платформою та ходовою рамою [49]. Це дозволить прогнозувати момент досягнення граничного стану та планувати ремонт, не чекаючи аварійної відмови.

2.5.4. Комплексний прогноз підвищення безвідмовності

Запропоновані технічні заходи діють синергетично, усуваючи основні причини відмов.

Прогнозований ресурс після модернізації:

З урахуванням комплексного впливу заходів (особливо заміни матеріалу втулки та АЦСС) прогнозований річний знос зменшиться з 2,245 мм/рік до 0,3–0,5 мм/рік. Тоді час досягнення граничного зазору 2 мм (з урахуванням початкового зазору 0,2 мм) становитиме:

$T_{р.нов} = (2,0-0,2)/0,4 \approx 4,5$ року (що відповідає близько 28000 мотогодин при річній наробітці 6200 год).

Це, теоретично, дає перевищення поточного ресурсу 5,6 раза (4960 мотогодин) і практично відповідає міжремонтному періоду екскаватора в цілому.

На основі проведених розрахунків та детального аналізу причин відмов розроблено комплекс технічних заходів, спрямованих на суттєве

підвищення безвідмовності центральної цапфи екскаватора ЕКГ-10. Пріоритетним рішенням є впровадження автоматичної централізованої системи змащування (АЦСС), що забезпечує безперервне дозоване подавання мастила, ефективно вимивання абразивних часток та стабілізацію трибологічного режиму безпосередньо під час роботи машини. Для кардинального підвищення зносостійкості вузла запропоновано модернізацію матеріального виконання нижньої втулки (використання високохромистого чавуну або біметалевих конструкцій) у поєднанні зі зміцненням робочої поверхні осі методом наплавлення, що дозволяє підвищити твердість пари тертя у 3–5 разів.

Таблиця 4– Зведені дані щодо технічних заходів та очікуваної ефективності

Захід	Спрямованість	Очікуваний ефект	Прогнозоване зростання ресурсу
Впровадження АЦСС	Усунення абразивного зносу, стабілізація режиму тертя	Зниження інтенсивності зносу в 1,5–2 рази	+ 50–100%
Заміна матеріалу втулки на високохромистий чавун	Підвищення твердості пари тертя в 3–5 разів	Зменшення лінійного зносу пропорційно твердості	+ 200–400%
Зміцнення поверхні осі наплавленням	Підвищення твердості та зносостійкості осі	Зменшення зносу осі, запобігання задирам	+ 100–150%
Модернізація стопоріння	Усунення ризику раптових відмов	Зниження ймовірності аварійних зупинок	–
Впровадження діагностики	Перехід до обслуговування за станом	Планування ремонтів, виключення аварій	Підвищення коефіцієнта готовності

Складено автором за власними розрахунками

Додатковий ефект досягається завдяки вдосконаленню вузлів стопоріння та інтеграції елементів діагностичного контролю, що мінімізує ризики раптових відмов і створює підґрунтя для переходу до

прогресивної системи обслуговування за фактичним технічним станом. Очікується, що комплексне застосування розроблених рішень дозволить збільшити ресурс центральної цапфи з 4960 до понад 28000 мотогодин. Таке зростання показника у 5–6 разів у порівнянні з існуючим рівнем забезпечить суттєве зниження простоїв екскаватора та значне підвищення коефіцієнта його технічної готовності в умовах інтенсивної експлуатації.

Висновки:

1. На основі комплексного аналізу причин відмов встановлено, що домінуючим лімітуючим фактором працездатності центральної цапфи є абразивне зношування пари тертя «вісь (сталь 40X) – втулка (бронза)» з інтенсивністю 2,245 мм/рік, що призводить до досягнення граничного зазору 2,0 мм за 4960 мотогодин (~0,8 року).

2. Результати FMEA-аналізу ідентифікували пріоритетні напрямки модернізації: запобігання закупорюванню мастильних каналів (ПЧР = 240), підвищення зносостійкості втулок (ПЧР = 189) та надійності стопоріння різьбового з'єднання (ПЧР = 225), що визначає технічну стратегію вдосконалення вузла.

3. Впровадження автоматичної централізованої системи змащування (АЦСС) прогресивного типу забезпечує безперервне дозоване подання мастила, ефективне вимивання абразивних часток із зони тертя та стабілізацію гідродинамічного режиму, що дозволяє знизити інтенсивність зношування в 1,5–2 рази.

4. Заміна матеріалу нижньої втулки на високохромистий чавун (твердість 50–60 HRC) у поєднанні зі зміцненням поверхні осі методом наплавлення підвищує твердість пари тертя в 3–5 разів, що, згідно із законом Арчарда, пропорційно зменшує лінійний знос та подовжує ресурс вузла.

5. Комплексне застосування запропонованих заходів (АЦСС, зносостійкі матеріали, модернізація стопоріння, інтеграція діагностики)

дозволяє прогнозувати зростання ресурсу центральної цапфи з 4960 до ~28 000 мотогодин (у 5,6 раза), що забезпечує теоретичне наближення міжремонтного періоду вузла до загального ресурсу екскаватора та створює підґрунтя для переходу до системи обслуговування за фактичним станом.

3. ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАХОДІВ З ПІДВИЩЕННЯ НАДІЙНОСТІ ТА БЕЗВІДМОВНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЦАПФИ ПОВОРОТНОЇ ПЛАТФОРМИ ЕКСКАВАТОРА ЕКГ-10

3.1. Оцінка економічної ефективності від впровадження заходів з підвищення надійності цапфи

Економічна доцільність модернізації вузлів гірничої техніки визначається співвідношенням капітальних витрат на впровадження інновацій та отриманим економічним ефектом від зниження експлуатаційних витрат і втрат від простоїв. Для центральної цапфи (вузол 3519.06.00.000), як критичного елемента, що визначає працездатність усього екскаватора ЕКГ-10, ключовим економічним параметром є вартість години простою обладнання.

Розрахунок вартості 1 мотогодини простою екскаватора ЕКГ-10:

В умовах Криворізького басейну простій видобувної техніки призводить до прямої втрати маржинального прибутку. Вартість простою ($C_{\text{прост}}$) розраховується як сума втраченого прибутку від недобутої руди та умовно-постійних витрат на утримання обладнання:

$$C_{\text{прост}} = Q_{\text{год}} * (C_{\text{реал}} - C_{\text{вид}}) + C_{\text{зп}} + C_{\text{аморт}}$$

де: $Q_{\text{год}}$ - експлуатаційна продуктивність екскаватора, т/год; $C_{\text{реал}}$ - ціна реалізації 1 тонни руди, грн; $C_{\text{вид}}$ - собівартість видобутку 1 тонни руди, грн; $C_{\text{зп}}$ - витрати на заробітну плату персоналу під час простою, грн; $C_{\text{аморт}}$ - амортизаційні відрахування за час простою, грн.

Вихідні дані для розрахунку:

1. Експлуатаційна продуктивність ($Q_{\text{год}}$): Прийнята на рівні 280 т/год (з урахуванням коефіцієнта технічної готовності та роботи на скельних породах).

2. Курс долара США: Прийнято середньозважений курс 44,40 грн за \$1.

3. Ціна реалізації ($C_{\text{реал}}$): Згідно з ринковими котируваннями на залізорудну сировину, ціна коливається в діапазоні \$107–113 за тонну. Для розрахунків приймемо усереднене значення \$110 за тонну. У гривневому еквіваленті: $110 \cdot 44,40 = 4884$ грн/т.

4. Собівартість видобутку ($C_{\text{вид}}$): У Кривбасі собівартість видобутку 1 тонни сирової руди становить у середньому \$35. У гривневому еквіваленті: $35 \cdot 44,40 = 1554$ грн/т.

5. Маржинальний прибуток з тонни: $4884 - 1554 = 3330$ грн/т.

6. Умовно-постійні витрати ($C_{\text{зп}} + C_{\text{аморт}}$): Витрати на утримання машиніста, допоміжного персоналу та амортизацію екскаватора в перерахунку на мотогодину становлять приблизно 6 000 грн/год (з урахуванням індексації зарплат та вартості обладнання).

Розрахунок вартості простою:

$$C_{\text{прост}} = 280 \cdot 3330 + 6000 = 932400 + 6000 = 938400 \text{ грн/год.}$$

Для подальших розрахунків приймаємо округлене значення 940 000 грн за 1 мотогодину простою екскаватора ЕКГ-10. Це демонструє, що навіть короточасна зупинка (наприклад, на 48 годин для ремонту цапфи) призводить до теоретичних (за умови безперервної роботи протягом 48 годин) збитків у розмірі понад 45 млн грн, що на два порядки перевищує вартість самих запчастин.

Порівняльний аналіз проводиться між базовим варіантом (існуюча конструкція) та проектним варіантом (модернізований вузол).

1. Ресурс вузла до заміни втулок: У розділі 2 було виконано прогнозування зносостійкості за законом Арчарда. Інтенсивність зношування I_n обернено пропорційна твердості поверхні H .

Базовий варіант: Матеріал осі - сталь 40Х, твердість HB 180. Ресурс - 4000 мотогодин.

Проектний варіант: Запропоновано поверхнєве гартування або наплавлення до твердості HRC 50–55 (еквівалент HB 480–530). Твердість зростає в $\approx 2,0$ рази.

Окрім того, впровадження герметизації та автоматичного мащення (ЦАС) виключає потрапляння абразиву (пилу SiO_2) у зону тертя, що зменшує коефіцієнт зносу. Сумарний коефіцієнт підвищення ресурсу: $K \approx 2,0 = 3,0$

Очікуваний ресурс:

$$T_{\text{пр}} = T_{\text{баз}} * K = 4000 * 2 = 8000 \text{ мотогодин.}$$

2. Вартість запчастин (матеріалів): У базовому варіанті вартість комплекту (втулки, вісь) з урахуванням поточного курсу становить близько 90000 грн ($\approx \$2025$).

Проектний варіант передбачає:

Збільшення вартості втулок на 10% (використання високохромистого чавуну): +9000 грн.

Вартість наплавлення осі цапфи: +1000 грн.

Загальна вартість:

$$90000 + 10000 = 100000 \text{ грн.}$$

Збільшення витрат на запчастини (на 11%) компенсується зростанням ресурсу у 3,0 рази, що знижує питомі витрати на 1 мотогодину роботи.

3. Вартість модернізації (одноразова): Це разові капітальні витрати на впровадження проектного рішення:

1. Система централізованого автоматичного мащення (ЦАС):

- Для екскаватора ЕКГ-10 потрібна надійна система (наприклад, типу Lincoln), що включає насосну станцію, контролер, нагнітальні магістралі та дозатори, стійкі до абразивного пилу та вібрації.

- Орієнтовна вартість "під ключ" (обладнання + витратні матеріали): 95 000 грн.

2. Механічні роботи та герметизація:

- Токарно-механічні роботи (розточування посадочних місць під нові втулки, шліфування осі цапфи для наплавлення/гартування) вимагають залучення великих верстатів або виїзних бригад.
  - Виготовлення захисних сталевих кожухів (лист 10 мм, зварювання, встановлення).
  - Комплект спеціальних манжетних ущільнень великих діаметрів.
  - Зарплата висококваліфікованих слюсарів-ремонтників.
  - Орієнтовна вартість: 70000 грн.
3. Проектно-конструкторські роботи:
- Розробка робочих креслень модернізації, специфікацій, узгодження з головним механіком та службою охорони праці.
  - Орієнтовна вартість: 20000 грн.
- Загальний обсяг капітальних вкладень:
- $$K_{\text{дод}} = 95000 + 70000 + 20000 = 185000 \text{ грн}$$

Таблиця 5 - Порівняльна характеристика варіантів експлуатації вузла

Показник	Базовий варіант (Існуюча конструкція)	Проектний варіант (Модернізація)
Ресурс вузла до заміни втулок	4000 мотогодин	8000 мотогодин
Кількість аварійних відмов на рік	2 випадки	0 (плановий ремонт)
Вартість запчастин (матеріалів)	90000 грн	100000 грн
Вартість модернізації (одноразова)	-	185000 грн

Складено автором за власними розрахунками

Порівняльний аналіз показує, що проектний варіант потребує початкових капітальних вкладень у розмірі 45000 грн та незначного подорожчання запчастин. Однак головний економічний ефект досягається за рахунок запобігання аварійним простоям. При вартості простою 940000 грн/год, запобігання навіть одній аварійній зупинці (тривалістю 48 годин) зберігає підприємству 45,12 млн грн, що в тисячу разів перевищує витрати на модернізацію. Це підтверджує високу доцільність впровадження запропонованих заходів.

Висновки:

1. Вартість однієї мотогодини простою екскаватора ЕКГ-10 в умовах Кривбасу, розрахована з урахуванням втраченого маржинального прибутку та умовно-постійних витрат, становить 940000 грн, що на два порядки перевищує вартість запчастин для ремонту центральної цапфи та обумовлює пріоритетність заходів із запобігання аварійним зупинкам.

2. Запропоновані технічні рішення (підвищення твердості поверхні осі до НВ 480, герметизація вузла, впровадження автоматичного мащення) забезпечують зростання ресурсу пари тертя з 4000 до 8000 мотогодин (коефіцієнт підвищення $K \approx 2,0$) при незначному збільшенні вартості запчастин (на 11%).

3. Загальний обсяг одноразових капітальних вкладень на модернізацію вузла становить 185000 грн, з яких 51% припадає на систему централізованого автоматичного мащення, 38% – на механічні роботи та герметизацію, 11% – на проектно-конструкторське супроводження.

4. Порівняльний аналіз показує, що запобігання навіть одній аварійній зупинці тривалістю 48 годин зберігає підприємству 45,12 млн грн, що у 240 разів перевищує витрати на модернізацію та підтверджує виняткову економічну доцільність запропонованих заходів.

5. Отримані кількісні показники створюють підґрунтя для детального розрахунку річної економії експлуатаційних витрат та терміну окупності, який буде виконано в наступних підрозділах 3.2 та 3.3.

3.2. Розрахунок зниження витрат на технічне обслуговування та ремонт

Основним критерієм економічної ефективності модернізації центральної цапфи є різниця між витратами на експлуатацію базового та проектного варіантів протягом розрахункового періоду (один рік). В умовах інтенсивної експлуатації в Кривбасі, коли екскаватор працює близько 5000 мотогодин на рік, скорочення кількості ремонтів та часу простоїв має вирішальне значення.

Розрахунок виконуємо за формулою загальної економії експлуатаційних витрат ($E_{\text{експл}}$):

$$E_{\text{експл}} = (C_{\text{прямі}}^{\text{баз}} + C_{\text{непрямі}}^{\text{баз}}) - (C_{\text{прямі}}^{\text{пр}} + C_{\text{непрямі}}^{\text{пр}})$$

де: $C_{\text{прямі}}$ - прямі витрати на запчастини, матеріали та заробітну плату ремонтників; $C_{\text{непрямі}}$ - збитки від простою екскаватора (втрачений прибуток).

3.2.1. Розрахунок експлуатаційних витрат за «Базовим варіантом»

Фактичний ресурс центральної цапфи в умовах абразивного зношування становить 4000 мотогодин. При річному фонді робочого часу 5000 мотогодин це призводить до необхідності проведення двох ремонтів на рік.

1. Прямі витрати на ремонт ($C_{\text{прямі}}^{\text{баз}}$):

- *Вартість запчастин:* вартість комплекту (втулки, ось, кріплення) становить 90 000 грн. При двох ремонтах:

$$90000 * 2 = 180000 \text{ грн.}$$

- *Вартість ремонтних матеріалів:* (зварювальні електроди, мастило, герметики) - прийнято 5000 грн на рік (на одну одиницю техніки).

- *Заробітна плата ремонтників:* Ремонт центральної цапфи є високотрудомісткою операцією. Згідно з технологічним процесом, роботи проводяться цілодобово у дві зміни (5 осіб) по 12 годин для скорочення часу простою. Годинна тарифна ставка слюсаря-ремонтника з урахуванням премій та відчислень в умовах гірничодобувного підприємства становить в середньому 150 грн/год.

- $ЗП = 48 \text{ год} * 150 \text{ грн/год} * 5 \text{ осіб} = 36000 \text{ грн}$ на одну бригаду; з урахуванням роботи у дві зміни для скорочення простою: $36000 * 2 = 72000 \text{ грн}$

- *Витрати на роботу важкої техніки:* Для демонтажу осі (вага 1625 кг) та монтажу необхідний автокран вантажопідйомністю 50 т. Час роботи крану складає, приблизно, 8 годин за один ремонт (подача на майданчик, стропування, демонтаж, монтаж, випробування).: Заробітна плата кранівника 200 грн/год. Витрати на паливо (дизель) та технічні рідини (приблизно 20 л/год × 55 грн/л) ~1100 грн/год. Амортизація та обслуговування ~700 грн/год.

Разом вартість машино-години: $200 + 1100 + 700 = 2000 \text{ грн/год}$

$V_{\text{тех}} = 8 * 2000 * 2 = 32000 \text{ грн/рік}$.

- *Разом прямі витрати (базовий):*

$C_{\text{прямі}}^{\text{баз}} = 180000 + 5000 + 72000 + 32000 = 289000 \text{ грн/рік}$.

2. Непрямі витрати (збитки від простою $C_{\text{непрямі}}^{\text{баз}}$):

З розрахунку розділу 3.1, вартість 1 години простою екскаватора ЕКГ-10 складає 940 000 грн.

Приймаємо, що з двох ремонтів один є плановим (попереджувальним) з простоем 48 годин, а другий - аварійним (раптова

відмова), який також потребує 48 годин для ліквідації наслідків та ремонту. Загальний час простою: $T_{\text{простбаз}} = 48+48 = 96$ годин.

$$C_{\text{непрямі}}^{\text{баз}} = 96 \cdot 940000 = 90240000 \text{ грн/рік.}$$

Всього витрат за базовим варіантом:

$$C_{\text{заг}}^{\text{баз}} = 289000 + 90240000 = 90529000 \text{ грн/рік.}$$

3.2.2. Розрахунок експлуатаційних витрат за «Проектним варіантом»

Запропоновані заходи (підвищення твердості осі до НВ 480, модернізація мащення) збільшують ресурс вузла до 8000 мотогодин (див. п. 3.1). Це означає, що протягом розрахункового року (5000 мотогодин) капітальний ремонт вузла не проводиться. Ресурс вузла вичерпується лише на другий рік експлуатації.

А. Прямі витрати ($C_{\text{прямі}}^{\text{пр}}$):

- *Амортизаційні відрахування на витратні матеріали:* Оскільки повний ресурс вузла (8000 год) не вичерпується за рік (5000 год), витрати на запчастини (100000 грн) розподіляються пропорційно наробітку.

$$C_{\text{заг}}^{\text{пр}} = 100000 \cdot (8000/5000) = 62500 \text{ грн.}$$

- *Витрати на ремонт:* Відсутні (0 грн), оскільки аварійних відмов не очікується, а капітальний ремонт перенесено на наступний рік.
- *Витрати на спецтехніку:* Відсутні (0 грн).
- *Разом прямі витрати (проектний):* 62500 грн/рік

Б. Непрямі витрати ($C_{\text{непрямі}}^{\text{пр}}$):

У проектному варіанті простою техніки через несправність центральної цапфи не відбувається.

$$C_{\text{непрямі}}^{\text{пр}} = 0 \text{ грн.}$$

Планові зупинки на ТО інших вузлів екскаватора не враховуються, оскільки вони однакові для обох варіантів.

Всього витрат за проектним варіантом:

$$C_{\text{загпр}} = 62500 + 0 = 62500 \text{ грн/рік.}$$

3.2.3. Розрахунок річної економії витрат

Річна економія експлуатаційних витрат ($E_{\text{експл}}$) визначається як різниця між загальними витратами по варіантах:

$$E_{\text{експл}} = C_{\text{заг}}^{\text{баз}} - C_{\text{заг}}^{\text{пр}}$$

$$E_{\text{експл}} = 90477800 - 62500 = 90415300 \text{ грн.}$$

Таблиця 6 - Порівняльна кошторисна відомість витрат

Стаття витрат	Базовий варіант, грн/рік	Проектний варіант, грн/рік	Економія (+), Перевитрати (-)
Запчастини та матеріали	185000	62 500	+ 122 500
Заробітна плата ремонтників	72000	0	+ 72 000
Робота важкої техніки (кран)	32000	0	+ 32 000
Всього прямих витрат	289000	62 500	+ 226 500
Втрати від простою (96 год)	90240000	0	+ 90 240 000
РАЗОМ	90529000	62 500	+ 90 466 500

Складено автором за власними розрахунками

Отже, впровадження модернізації дозволяє підприємству зекономити. Впровадження модернізації дозволяє отримати річну економію в розмірі 90466500 грн на один екскаватор. Основна частка економії (99,75%) формується за рахунок ліквідації простоїв, а пряма

економія на заробітній платі та експлуатації спецтехніки складає 226 500 грн.

Висновки:

1. Розрахунок експлуатаційних витрат за базовим варіантом показав, що при ресурсі вузла 4 000 мотогодин та річному фонді роботи 5 000 мотогодин необхідність проведення двох ремонтів на рік формує загальні витрати на рівні 90529000 грн/рік, з яких 99,7% становлять непрямі втрати від простою екскаватора.

2. За проектного варіанту (ресурс вузла 8000 мотогодин, консервативна оцінка) протягом розрахункового року капітальний ремонт не проводиться, що дозволяє знизити загальні експлуатаційні витрати до 62500 грн/рік, виключаючи як прямі витрати на ремонтні роботи, так і втрати від аварійних простоїв.

3. Річна економія експлуатаційних витрат від впровадження запропонованих заходів становить 90466500 грн на один екскаватор, при цьому основна частка економії (90240000 грн) формується за рахунок ліквідації простоїв, а пряма економія на запчастинах, заробітній платі та експлуатації спецтехніки складає 226500 грн.

4. Отримані результати підтверджують, що економічна ефективність модернізації центральної цапфи визначається не стільки здешевленням ремонтних операцій, скільки запобіганням критичним простоям видобувного обладнання, вартість яких на два порядки перевищує витрати на технічне обслуговування.

5. Розраховані показники слугують вихідними даними для визначення інтегральних економічних критеріїв (річний економічний ефект, термін окупності), розрахунок яких буде виконано в наступному підрозділі 3.3.

3.3. Визначення річного економічного ефекту та терміну окупності запропонованих рішень

Кінцевим етапом техніко-економічного обґрунтування є розрахунок інтегральних показників ефективності: річного економічного ефекту та терміну окупності капітальних вкладень. Ці показники дозволяють керівництву підприємства прийняти обґрунтоване рішення про доцільність інвестування коштів у модернізацію вузла 3519.06.00.000.

1. Розрахунок річного економічного ефекту

Річний економічний ефект ($E_{річ}$) визначається як різниця між річною економією експлуатаційних витрат та нормативними витратами, пов'язаними з капітальними вкладеннями. Для розрахунку використовуємо формулу приведених витрат:

$$E_{річ} = (C_{баз} - C_{пр}) - E_n * K_{дод}$$

де: $C_{баз}$ - річні експлуатаційні витрати за базовим варіантом (з урахуванням збитків від простою), грн; $C_{пр}$ - річні експлуатаційні витрати за проектним варіантом, грн; $K_{дод}$ - додаткові капітальні вкладення на модернізацію, грн; E_n - нормативний коефіцієнт економічної ефективності капітальних вкладень.

Вхідні дані для розрахунку:

- $C_{баз} = 90529000$ грн;
- $C_{пр} = 62500$ грн;
- $K_{дод} = 185000$ грн;
- E_n - для гірничодобувної галузі нормативний коефіцієнт приймається на рівні 0,15 (що відповідає терміну окупності 6,7 року).

Річна економія експлуатаційних витрат:

$$\Delta C = 90529000 - 62500 = 90466500 \text{ грн.}$$

Нормативні витрати на капітальні вкладення:

$$E_n * K_{дод} = 0,15 * 185000 = 27750 \text{ грн.}$$

Річний економічний ефект:

$$E_{\text{річ}} = 90466500 - 27750 = 90438750 \text{ грн.}$$

Отриманий ефект свідчить про те, що впровадження заходів приносить підприємству майже 90,5 млн грн чистого економічного вигаду на один екскаватор в проектному році.

2. Розрахунок терміну окупності капітальних вкладень

Термін окупності ($T_{\text{ок}}$) показує період часу, протягом якого витрати на модернізацію повернуться підприємству за рахунок отриманої економії.

$$T_{\text{ок}} = K_{\text{дод}} / \Delta C$$

$$T_{\text{ок}} = 185000 / 90466500 \approx 0,002 \text{ року.}$$

Для наочності переведемо цей показник у робочий час. При річному фонді часу 5000 мотогодин:

$$T_{\text{ок}} = 0,002 * 5000 \approx 10 \text{ мотогодини.}$$

Термін окупності становить лише 10 мотогодин. Такий показник є винятково високим для галузі. Це пояснюється колосальною вартістю простою екскаватора ЕКГ-10 (940 000 грн/год) порівняно з відносно невеликими витратами на модернізацію (185 000 грн). Навіть якщо припустити, що модернізація запобігла лише одній аварійній зупинці на 48 годин, економія склала б 45 млн грн, що в ~244 рази перевищує капітальні вкладення.

Навіть якщо провести консервативний розрахунок, враховуючи лише прямі витрати на ремонт (запчастини + ЗП + техніка), без урахування теоретичних витрат від простою, економія склала б 226 500 грн. У цьому випадку:

$$T_{\text{окконсерв}} = 185000 / 226500 \approx 0,82 \text{ року} \approx 9,8 \text{ місяців.}$$

Термін окупності менше одного року свідчить про те, що проект є економічно ефективним навіть у найпесимістичнішому сценарії (ігноруючи колосальні збитки від простою), що підтверджує надійність запропонованих технічних рішень.

3. Коефіцієнт економічної ефективності

Фактичний коефіцієнт економічної ефективності (E_{ϕ}):

$$E_{\phi} = 1/T_{ок} = 1/0,002 = 500.$$

Отриманий коефіцієнт (500) значно перевищує нормативний (0,15), що підтверджує високу інвестиційну привабливість проекту.

Проведене техніко-економічне обґрунтування підтверджує доцільність впровадження розроблених у розділі 2 заходів (модернізація системи мащення, застосування зносостійких матеріалів та наплавлення). Економічний аналіз показав, що головним джерелом економії є не зниження вартості ремонтів як таких, а запобігання критичним простоям техніки. Розрахунки демонструють, що витрати на модернізацію однієї центральної цапфи (185000 грн) є незначними порівняно з потенційними збитками від простою екскаватора ЕКГ-10 (940000 грн/год). Проектний економічний ефект становить 90438750 грн, а термін окупності інвестицій 10 мотогодин.

Таким чином, технічні рішення щодо підвищення втомної міцності та зносостійкості цапфи, обґрунтовані в розділі 2, мають надійний економічний фундамент і є вигідними для підприємств Криворізького залізорудного басейну, що дозволяє рекомендувати їх до впровадження у виробничих умовах ПАТ «Північний ГЗК» та інших гірничодобувних підприємств.

Висновки:

1. Розрахунок річного економічного ефекту за формулою приведених витрат показав, що впровадження запропонованих заходів забезпечує чистий економічний вигаш у розмірі 90438750 грн на один екскаватор за розрахунковий рік, що підтверджує високу інвестиційну привабливість проекту.

2. Термін окупності капітальних вкладень (185000 грн) становить близько 10 мотогодин (або $\sim 0,002$ року) за базовим сценарієм, що враховує запобігання аварійним простоям. Навіть за консервативного підходу (без урахування втрат від простою) термін окупності не

перевищує 9,8 місяця, що свідчить про надійність економічного обґрунтування.

3. Фактичний коефіцієнт економічної ефективності ($E_{\text{ф}} \approx 500$) у 3300 разів перевищує нормативне значення для гірничодобувної галузі (0,15), що підтверджує доцільність пріоритетного впровадження розроблених технічних рішень.

4. Основним джерелом економічного ефекту є не пряма економія на запчастинах та ремонтних роботах (226500 грн/рік), а запобігання критичним простоям екскаватора, вартість яких (940000 грн/год) на два порядки перевищує витрати на модернізацію.

5. Отримані результати техніко-економічного обґрунтування створюють надійну підставу для рекомендації впровадження розроблених заходів (автоматична система змащування, зносостійкі матеріали, модернізація стопоріння) у виробничих умовах підприємств Кривбасу.

4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПРАЦІ ТА ОХОРОНИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ПРИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТА РЕМОНТІ ПОВОРОТНОГО МЕХАНІЗМУ ЕКСКАВАТОРА ЕКГ-10

4.1. Аналіз небезпечних та шкідливих виробничих факторів при експлуатації та ремонті поворотного механізму екскаватора ЕКГ-10

Процеси експлуатації, технічного обслуговування та ремонту (ТОіР) поворотного механізму екскаватора ЕКГ-10, зокрема його центральної цапфи, супроводжуються комплексом небезпечних і шкідливих виробничих факторів (НШВФ). Специфіка їхнього прояву визначається конструктивними особливостями машини, надважкими умовами праці в кар'єрі та технологією ремонтних робіт, які часто вимагають застосування вантажопідіймальних механізмів, газополум'яного обладнання та робіт на висоті. Ідентифікація цих факторів є необхідною передумовою для розробки ефективних заходів з охорони праці, спрямованих на збереження життя та здоров'я обслуговуючого персоналу.

Відповідно до стандартної класифікації [50], всі НШВФ поділяються на чотири основні групи: фізичні, хімічні, біологічні та психофізіологічні. Стосовно об'єкта дослідження, найбільш вагомими є фізичні, хімічні та психофізіологічні фактори.

Фізичні небезпечні та шкідливі виробничі фактори:

Ця група є найбільш розгалуженою і становить найвищий ризик при виконанні робіт. Основними фізичними НШВФ є:

1. *Рухомі машини та механізми, незахищені рухомі частини.* Під час експлуатації екскаватора поворотна платформа масою понад 400 т здійснює циклічні оберти, а робоче обладнання (стріла, рукоять, ківш) переміщується у просторі. Знаходження людей у небезпечній зоні в радіусі дії екскаватора категорично заборонено через ризик наїзду або

удару рухомими частинами [51]. Особливу небезпеку становлять роботи в зоні опорно-поворотного пристрою під час регулювання осьового зазору цапфи, коли платформа може бути приведена в рух.

2. Підвищена запиленість та загазованість повітря робочої зони. Як зазначалося в розділі 1.1, вміст дрібнодисперсного кварцового пилу (SiO_2) в атмосфері кар'єрів Кривбасу в десятки разів перевищує гранично допустимі концентрації (ГДК) [3]. Цей пил не лише спричиняє абразивне зношування вузлів екскаватора, а й становить надзвичайну небезпеку для здоров'я персоналу, викликаючи професійні захворювання органів дихання, зокрема силікоз. Під час ремонтних робіт додатковим джерелом загазованості є вихлопні гази двигунів внутрішнього згоряння, що використовуються на допоміжній техніці, та зварювальні аерозолі.

3. Підвищений рівень шуму та вібрації. Робота потужних електродвигунів, процеси черпання скельних порід та переміщення мас металу генерують інтенсивний шум, який може сягати 100–110 дБА [30]. Тривала дія такого шуму на машиніста та ремонтний персонал призводить до зниження гостроти слуху, а також викликає розлади нервової системи. Високий рівень загальної та локальної вібрації, яка передається через металоконструкції на робочі місця та на руки слюсарів при роботі з ручним механізованим інструментом, спричиняє вібраційну хворобу.

4. Небезпечні та шкідливі фактори при виконанні ремонтних робіт:

- *Роботи на висоті.* Більшість операцій з демонтажу/монтажу елементів центральної цапфи та поворотної платформи виконуються на висоті понад 1,3 м від рівня робочого настилу, що потребує обов'язкового застосування засобів захисту від падіння.
- *Вантажопідіймальні роботи.* Деталі вузла мають значну масу (вісь цапфи – 1625 кг, гайка – 230 кг). Їхнє переміщення за

допомогою кранів створює ризик травмування внаслідок обриву стропів, несправності вантажопідіймальних механізмів або некваліфікованих дій стропальників [52].

- *Ураження електричним струмом.* Екскаватор живиться від високовольтної лінії (6–10 кВ). Під час ремонтних робіт, що часто проводяться всередині порожнистої осі цапфи (кабель-канал), існує ризик пошкодження ізоляції силових кабелів та ураження персоналу електричним струмом.
- *Термічні опіки та пожежна небезпека.* У разі аварійного демонтажу заклиненої гайки цапфи технологічними картами [10] допускається застосування газового різання. Роботи з відкритим полум'ям в умовах запиленості та наявності мастильних матеріалів є вкрай небезпечними і потребують суворого дотримання правил пожежної безпеки.

Хімічні небезпечні та шкідливі виробничі фактори зумовлені, перш за все, використанням різноманітних мастильних матеріалів, гідравлічних рідин, розчинників та зварювальних матеріалів. Мастильні матеріали (індустріальні мастила, солідол, графітні пасти) при потраплянні на шкіру можуть викликати професійні дерматити, алергічні реакції, а їхні аерозолі та продукти термічної деструкції – ураження дихальних шляхів [53]. Під час зварювальних робіт у повітря виділяються шкідливі речовини: оксиди заліза, марганцю, хрому, вуглецю, а також фтористі сполуки.

Психофізіологічні небезпечні та шкідливі виробничі фактори. До цієї групи належать фізичні (статичні та динамічні) та нервово-психічні перевантаження. Машиніст екскаватора зазнає значних нервово-психічних навантажень через високу ціну помилки, монотонність праці при циклічному характері роботи та необхідність постійної концентрації уваги в умовах інтенсивного шуму та вібрації. Для ремонтного персоналу характерні значні фізичні перевантаження,

особливо при виконанні такелажних робіт, роботі з важким інструментом (відбійні молотки, гайковерти) та тривалому перебуванні в незручних, вимушених позах у стиснених умовах опорно-поворотного вузла [54].

Таким чином, виробниче середовище, в якому відбувається експлуатація та ремонт поворотного механізму екскаватора ЕКГ-10, характеризується наявністю широкого спектра НШВФ. Їхній комплексний вплив, що накладається на суворі кліматичні умови Кривбасу, формує високий рівень професійного ризику. Це обґрунтовує необхідність ретельної розробки спеціальних організаційно-технічних заходів з охорони праці, спрямованих на мінімізацію дії виявлених факторів, що буде виконано в наступному підрозділі.

4.2. Розробка заходів з охорони праці та безпеки життєдіяльності при проведенні демонтажно-монтажних робіт центральної цапфи

Спираючись на результати аналізу небезпечних і шкідливих виробничих факторів, виконаного в підрозділі 4.1, розробляється комплекс організаційно-технічних заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків травмування, професійних захворювань та виникнення аварійних ситуацій безпосередньо під час виконання демонтажно-монтажних операцій із вузлом центральної цапфи (3519.06.00.000). Ці роботи вирізняються значною трудомісткістю, застосуванням вантажопідіймальних кранів, необхідністю роботи на висоті, в обмеженому просторі та потенційною наявністю в зоні ремонту залишків мастильних матеріалів, що разом формує високий рівень професійного ризику.

Організаційні заходи. До початку робіт керівник структурного підрозділу зобов'язаний оформити наряд-допуск на виконання робіт підвищеної небезпеки, у якому зазначаються склад бригади, зміст,

місце, час початку та закінчення робіт, необхідні заходи безпеки та відповідальні особи [54]. Усі члени ремонтної бригади проходять позачерговий інструктаж з охорони праці безпосередньо на робочому місці з урахуванням специфіки конкретної операції. Призначається особа, відповідальна за безпечне виконання робіт (як правило, майстер або виконроб), яка постійно перебуває на місці проведення робіт і координує дії персоналу.

Екскаватор має бути встановлений на спланованому горизонтальному майданчику з ухилом не більше 3° , загальмований, ківш опущений на землю. Привід поворотного механізму та системи керування необхідно знеструмити, на пускових пристроях вивісити заборонні плакати «Не вмикати! Працюють люди». Для унеможливлення самовільного повертання поворотної платформи її додатково фіксують механічними упорами або розклинюванням відносно ходової рами.

Забезпечення безпеки при роботі на висоті та в обмеженому просторі. Оскільки більшість операцій з демонтажу осі цапфи, втулок та елементів кріплення виконуються на робочих майданчиках на висоті 2,0–2,5 м від рівня землі, всі працівники зобов'язані застосовувати запобіжні пояси зі страховими канатами, закріпленими за надійні елементи конструкції. Місця кріплення канатів мають бути заздалегідь визначені в проекті виконання робіт (ПВР). Забороняється ведення робіт із приставних драбин; натомість монтуються інвентарні риштування з жорстким настилом та огороженнями висотою не менше 1,1 м [52].

Під час виконання зварювальних або різальних робіт всередині порожнини осі цапфи (під час аварійного демонтажу) робоче місце набуває ознак замкнутого простору. У такому випадку обов'язковим є призначення спостерігача, який страхує виконавця, застосування

примусової вентиляції для видалення зварювальних аерозолів та забезпечення працівника шланговим протигазом.

Безпечне виконання вантажопідіймальних операцій. Усі такелажні роботи виконуються відповідно до вимог Правил будови і безпечної експлуатації вантажопідіймальних кранів [52]. Підбір знімних вантажопідіймальних пристроїв (стропів, траверс, скоб) здійснюється за масою вантажу, що піднімається, із обов'язковим 8-кратним запасом міцності. Особливу увагу приділяють стропуванню осі цапфи масою 1625 кг: через значну довжину та нерівномірний розподіл маси необхідно використовувати спеціально спроектовану траверсу або два стропи з вивіренням центру ваги, щоб уникнути перекосу та вислизання деталі. Машиніст крана та стропальник працюють за заздальгідь узгодженою системою знакової сигналізації. Перебування людей у зоні можливого падіння вантажу категорично забороняється.

Заходи електробезпеки. Перед розкриттям кабель-каналу, утвореного трубою всередині осі цапфи, необхідно переконатися в повному знятті напруги з силових кабелів за допомогою перевіреного покажчика напруги. Кабелі повинні бути від'єднані на обох кінцях та закорочені на землю. Роботи в кабель-каналі виконуються за нарядом-допуском для робіт в електроустановках, із застосуванням електрозахисних засобів (діелектричні рукавички, килимки, інструмент з ізольованими ручками) [55]. Освітлення робочої зони здійснюється світильниками з напругою живлення не вище 12 В.

Протипожежні заходи та захист від шкідливих речовин. У випадку, коли технологічна необхідність вимагає газового різання заклиненої гайки або інших елементів, місце проведення робіт очищають від горючих матеріалів (залишків мастила, промасленого ганчір'я) у радіусі не менше 5 м. На місці мають бути первинні засоби пожежогасіння: вогнегасники порошкові або вуглекислотні, ящик із

піском. Робітники забезпечуються брезентовими костюмами з вогнестійким просоченням та захисними щитками зварника [56].

Зважаючи на високий вміст кварцового пилу, що неминуче здійснюється під час демонтажних робіт, застосовують засоби індивідуального захисту органів дихання – протиаерозольні респіратори класу FFP3. Шкірні покриви захищають від контакту з мастильно-охолоджувальними рідинами та нафтопродуктами за допомогою спеціальних рукавиць та захисних мазей. Після закінчення зміни повинна бути забезпечена можливість прийняття душу та прання спецодягу.

Санітарно-гігієнічні вимоги та засоби колективного захисту.

Для зниження впливу вібрації під час роботи з ручним механізованим інструментом (гайковерти, шліфувальні машинки) передбачаються регламентовані перерви та застосування віброгасних рукавиць. Рівень шуму контролюється, і за необхідності персонал використовує протишумні навушники. У темний час доби та в умовах недостатньої видимості, характерних для глибоких кар'єрів, робоча зона повинна бути освітлена прожекторами, що забезпечують освітленість не нижче 50 лк.

Усі відпрацьовані матеріали (обтиральне ганчір'я, залишки мастил, абразивний пил, зібраний після очищення вузла) складуються в спеціальні металеві контейнери з кришками та в подальшому утилізуються відповідно до санітарних норм [57].

Таким чином, запропонований комплекс заходів з охорони праці, що охоплює організаційні, технічні, санітарно-гігієнічні та протипожежні аспекти, спрямований на системне зниження рівня професійного ризику під час демонтажно-монтажних робіт центральної цапфи. Його неухильне дотримання дозволяє запобігти виникненню нещасних випадків, забезпечити збереження здоров'я персоналу та безаварійне виконання складних ремонтних операцій в умовах діючого гірничого виробництва.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі вирішено актуальну науково-технічну задачу підвищення безвідмовності центральної цапфи поворотної платформи екскаватора ЕКГ-10 шляхом комплексного аналізу її працездатності за критеріями міцності, зносостійкості та надійності з подальшою розробкою та економічним обґрунтуванням технічних заходів. Отримані результати дозволяють зробити такі основні висновки.

1. Аналіз умов експлуатації та конструкції вузла. Встановлено, що специфічні геолого-кліматичні умови Криворізького залізорудного басейну (міцність порід до 300 МПа, високий вміст абразивного кварцового пилу, річний перепад температур від $-35\text{ }^{\circ}\text{C}$ до $+40\text{ }^{\circ}\text{C}$) формують екстремальне експлуатаційне середовище для опорно-поворотного вузла. Конструктивно-функціональний аналіз центральної цапфи (3519.06.00.000) показав, що її працездатність лімітується не статичною міцністю осі, а трибологічною системою «вісь (сталь 40Х, НВ 180) – втулка (бронза, НВ 70) – мастильний матеріал». Виявлено, що існуюча система планово-попереджувальних ремонтів не забезпечує попередження відмов через відсутність засобів діагностики, неефективність ручного мащення та неврахування фактичного стану вузла, наслідком чого є аварійні простої, що сягають 11–25 % річного фонду часу.

2. Розрахунково-аналітичний аналіз навантаженості, міцності та зносостійкості. Розроблено методику визначення навантажень, яка враховує статичні, динамічні та вагові складові. Сумарне розрахункове радіальне навантаження на цапфу з урахуванням коефіцієнта динамічності $k_d = 1,5$ становить $F_{\Sigma} = 370,5\text{ кН}$. Перевірний розрахунок осі на міцність за критерієм Губера-Мізеса показав, що максимальні еквівалентні напруження в небезпечному перерізі (зона галтелі)

дорівнюють $\sigma_{\text{екв}} = 84,39$ МПа при допустимих $[\sigma] = 140$ МПа. Фактичний коефіцієнт запасу втомної міцності $n_f = 2,49$, що перевищує нормативний $[n] = 1,5$ у $1,66$ разів. Це доводить, що причина втомних руйнувань осі полягає не в недостатній міцності матеріалу, а в дії експлуатаційних чинників — прогресуючому зносу втулок, перекосах платформи та корозійно-втомних процесах.

3. Оцінка зносостійкості та прогнозування ресурсу. На основі закону Арчарда виконано кількісну оцінку інтенсивності абразивного зношування пари «вісь – втулка». При середньому контактному тиску $3,86$ МПа, річному шляху тертя ~ 400 км та узагальненому коефіцієнті зношування $k = 10^{-6}$ (що враховує абразивний вплив кварцового пилю) річний лінійний знос становить $2,245$ мм. Прогнозований ресурс вузла до досягнення граничного осьового зазору $[\Delta] = 2,0$ мм дорівнює 4960 мотогодин ($\sim 0,8$ року), що повністю узгоджується з експлуатаційною статистикою. Це підтверджує домінуючу роль абразивного зношування як лімітуючого фактора працездатності.

4. Аналіз надійності. Кількісний розрахунок показників надійності (наробіток на відмову $T_0 = 9500$ мотогодин, коефіцієнт готовності $K_g = 0,995$) свідчить про високу ймовірність працездатного стану вузла в довільний момент часу, однак не враховує значних економічних втрат від параметричних відмов, пов'язаних зі зносом. FMEA-аналіз дозволив ідентифікувати найбільш критичні елементи: вісь цапфи (ПЧР = 240), систему мащення (ПЧР = 240), різьбове з'єднання (ПЧР = 225) та стопорні планки (ПЧР = 216). Побудована діаграма Парето підтвердила, що ~ 80 % сукупного ризику зосереджено в чотирьох основних причинах. Дерево відмов (FTA) наочно продемонструвало логіку виникнення аварійних ситуацій та довело, що ключовим фактором, який поєднує сценарії раптового руйнування та втрати центрування платформи, є прогресуюча деградація трибологічної пари під впливом інтенсивного зносу та недостатнього мащення.

5. Розробка технічних заходів. На основі результатів комплексного аналізу запропоновано взаємопов'язаний комплекс технічних рішень: впровадження автоматичної централізованої системи змащування прогресивного типу, що забезпечує безперервне дозоване подання мастила та вимивання абразиву; заміну матеріалу нижньої втулки на високохромистий чавун (твердість 50–60 HRC) або біметалеву конструкцію; зміцнення робочої поверхні осі методом наплавлення до твердості 50–55 HRC; модернізацію системи стопоріння гайки та інтеграцію вібродатчиків і датчиків осьового переміщення для переходу до обслуговування за фактичним станом (CBM). Прогнозований синергетичний ефект від упровадження цих заходів дозволяє збільшити ресурс вузла з 4960 до ~28 000 мотогодин, тобто у 5,6 раза.

6. Економічне обґрунтування. Розраховано, що вартість однієї мотогодини простою екскаватора ЕКГ-10 в умовах Кривбасу становить 940 000 грн. Це на два порядки перевищує вартість запасних частин для ремонту цапфи. Запропонована модернізація потребує одноразових капітальних вкладень у розмірі 185 000 грн на один екскаватор і забезпечує річну економію експлуатаційних витрат у розмірі 90 466 500 грн. Річний економічний ефект становить 90 438 750 грн. Термін окупності інвестицій за базовим сценарієм не перевищує 10 мотогодин, а за консервативного підходу (без урахування втрат від простою) — 9,8 місяця. Фактичний коефіцієнт економічної ефективності ($E_f \approx 500$) у 3300 разів перевищує нормативний (0,15), що підтверджує виняткову інвестиційну привабливість проєкту.

7. Охорона праці. На основі аналізу небезпечних і шкідливих виробничих факторів під час експлуатації та ремонту поворотного механізму розроблено комплекс організаційно-технічних заходів із безпеки праці при демонтажно-монтажних роботах центральної цапфи. Заходи включають вимоги до наряду-допуску, страхування на висоті,

безпечного стропування великовагових деталей, електробезпеки в кабель-каналі та протипожежного захисту при газорізальних роботах.

Рекомендації щодо практичного впровадження. Отримані в роботі результати доцільно використовувати на гірничодобувних підприємствах Криворізького залізорудного басейну (ПрАТ «Північний ГЗК», ПрАТ «Центральний ГЗК») під час планування модернізації парку екскаваторів ЕКГ-10. Першочерговим заходом, що не потребує значних капіталовкладень, є впровадження АЦСС. У подальшому доцільно провести дослідно-промислові випробування біметалевих втулок із високохромистого чавуну для уточнення фактичного коефіцієнта підвищення ресурсу в реальних умовах.

Таким чином, поставлену мету роботи досягнуто: на основі комплексного аналізу міцності, зносостійкості та надійності розроблено технічно обґрунтовані та економічно доцільні заходи, що забезпечують суттєве підвищення безвідмовності центральної цапфи поворотної платформи екскаватора ЕКГ-10, скорочення позапланових простоїв і перехід до прогресивної стратегії обслуговування за фактичним станом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вілкул Ю.Г. та ін. Техногенні порушення надр Криворізького басейну. Наслідки та напрямки їх мінімізації. *Науковий вісник Криворізького національного університету*, 2016. С. 31-37.
2. Коптева Т.С. Геолого-геоморфологічні, кліматичні та гідрологічні умови Криворізької ландшафтно-технічної системи. *Коллективна монографія*, 2023. С. 480-502.
3. Коптева Т. С. Висотна диференціація та різноманіття гірничопромислових ландшафтів Криворіжжя : дис. ... доктора філософії (РД). Вінниця : ВДПУ, 2021. 163 с
4. Куліковська О.Є., Сидоренко В.Д., Паранько І.С. До методики виявлення потенційних зон екологічного ризику в геологічному середовищі зі складною розломно-блоковою тектонікою. *Збірник наукових праць Криворізького технічного університету*, 2010. С. 67-74.
5. Chen S. et al. A Novel Condition Monitoring Technique for Mining Ground Engagement Tools via Modal Analysis. *Eng*, 2025. Vol. 6, No. 9. Art. 220. DOI: <https://doi.org/10.3390/eng6090220>
6. UZTM-KARTEX. Mining Equipment: Draglines and Electric Rope Shovels. Technical brochure. Matera.be, 2020–2025. P. 5–7. URL: <https://www.matera.be/assets/Uploads/Rope-shovels-and-draglines.pdf> (дата звернення: 12.05.2026)
7. Каталог запчастин та технічний опис ЕКГ-10. *Екскаватор ЕКГ*. URL: <https://ekg-5.com/spares/ekg-10/> (дата звернення: 18.03.2026).
8. Цапфа центральна ЕКГ-10 3519.06.00.000СБ. ТОВ "TechnoCentre". URL: https://nelikvidi.kz/catalog/ekskavator_ekg_10/tsapfa-tsentralnaya-ekg-10-3519-06-00-000sb/ (дата звернення: 14.03.2026).
9. Екскаватор ЕКГ / Каталог запчастин / ЕКГ-10 / Цапфа центральна. Екскаватор ЕКГ / *Екскаватор ЕКГ*. URL: <https://ekg-5.com/spares/ekg-10/3519.06.00.000/info.html> (дата звернення: 18.03.2026).
10. Технологічні карти проведення поточного ремонту. Платформи поворотні з обладнанням комплектні ЕКГ-12К, ЕКГ-10УС, ЕКГ-6,3У : 3548.53.00.000-11-NN ТКР / *MINETECHSPLANT*. – Таллінн, 2019. – 173 с.
11. Технічне обслуговування та ремонт екскаваторів ЕКГ-81, ЕКГ-10, ЕКГ-12К : технологічний регламент. – 2019. – 21 с.
12. Caterpillar. Operation and Maintenance Manual – *Mining Excavators and Shovels (6000/7000 series)*. *Caterpillar Inc.*, 2023–2025. URL: <https://www.cat.com>

13. Грабський О. О., Сергєєв В. Ю., Грабська О. П. Обґрунтування вибору стратегії технічного обслуговування та ремонтів кар'єрних екскаваторів. *Вугілля*. 2021. № 2. С. 14–17. DOI: <http://dx.doi.org/10.18796/0041-5790-2021-2-14-17>.
14. Yin Y. et al. Fatigue life prediction of heavy mining equipment. Part 1: Fatigue load assessment and crack growth rate tests. *International Journal of Fatigue*, 2003.
15. Xian C. et al. Programmed system for fatigue life prediction of excavator turntables. *Heliyon*, 2024. Vol. 10, Iss. 13. Art. e34012. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e34012>
16. Zhao H. et al. Fatigue life analysis of crawler chain link of excavator. *Engineering Failure Analysis*, 2017. Vol. 79. P. 8–17. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.engfailanal.2017.03.015>
17. Danicic D. et al. Bucket Wheel Excavator Damage by Fatigue Fracture. *Procedia Engineering*, 2014. Vol. 69. P. 1249–1253. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2014.03.116>
18. Barat V. et al. Structural Health Monitoring of Walking Dragline Excavator Using Acoustic Emission. *Applied Sciences*, 2021. Vol. 11, No. 8. Art. 3420. DOI: <https://doi.org/10.3390/app11083420>
19. A Novel Condition Monitoring Technique for Mining Ground Engagement Tools via Modal Analysis / S. Chen et al. *Eng*. 2025. Vol. 6, No. 9. Art. 220. DOI: [10.3390/eng6090220](https://doi.org/10.3390/eng6090220).
20. Присяжнюк П. М. Наукові основи формування зносоударотривких покриттів системи «високомарганцева сталь – тугоплавкі сполуки» електродуговим наплавленням : дис. ... д-ра техн. наук : 05.02.01 / Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу ; Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2021. 453 с.
21. ASM Handbook Volume 18: Friction, Lubrication, and Wear Technology. ASM International, 2017.
22. Tiboni M. et al. A Review on Vibration-Based Condition Monitoring of Rotating Machinery. *Applied Sciences*, 2022. Vol. 12, No. 3. Art. 972. DOI: <https://doi.org/10.3390/app12030972>
23. Підвищення експлуатаційної надійності і довговічності робочих органів екскаватора ЕКГ-5 / В. П. Лаврик, В. В. Суглобов, В. В. Шишкін, А. В. Лоза. *Підйомно-транспортна техніка*. 2020. № 2 (63). С. 22–35. DOI: [10.15276/pidtt.2.63.2020.03](https://doi.org/10.15276/pidtt.2.63.2020.03).
24. Шукуров Р. У., Таджиходжаєва М. Р., Хамідов С. С. Підвищення ресурсу деталей робочих органів при абразивному зношуванні. *Technical science and innovation*. 2019. № 2. С. 176–181.
25. A reliable analysis method for estimating large excavator structural strength. *Engineering Failure Analysis*. (ScienceDirect)

26. Li Y. et al. Failure analysis of bolts on fatigue test bench for excavator stick. *Engineering Failure Analysis*, 2021. Vol. 120. Art. 105082. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.engfailanal.2020.105082>
27. Komatsu Mining official website. URL: <https://www.komatsu.com/en-us>
28. Kržanović D. et al. Application of Modal Analysis and Vibration Diagnostics for the Reconstruction of the Gearbox of the Drive System of the Bucket Wheel in the SRs1200 Rotor Bucket Excavator. *Applied Sciences*, 2026. Vol. 16, No. 5. Art. 2569. DOI: <https://doi.org/10.3390/app16052569>
29. Bartelmus W., Zimroz R. Vibration condition monitoring of planetary gearbox under varying external load. *Mechanical Systems and Signal Processing*, 2009. Vol. 23, Iss. 1. P. 246–257. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ymssp.2008.03.016>
30. Pietrusiak D. et al. World's largest movable mining machine vibration testing. In: *Proceedings of ISMA 2016 – International Conference on Noise and Vibration Engineering*, 2016. P. 3125–3139.
31. Chen S. et al. A Novel Condition Monitoring Technique for Mining Ground Engagement Tools via Modal Analysis. *Eng*, 2025. Vol. 6, No. 9. Art. 220. DOI: <https://doi.org/10.3390/eng6090220>
32. Bartelmus W., Zimroz R. Vibration condition monitoring of planetary gearbox under varying external load. *Mechanical Systems and Signal Processing*, 2009. Vol. 23, Iss. 1. P. 246–257. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ymssp.2008.03.016>
33. Caesarendra W. et al. A Review of Feature Extraction Methods in Vibration-Based Condition Monitoring and Its Application for Degradation Trend Estimation of Low-Speed Slew Bearing. *Machines*, 2017. Vol. 5, No. 4. Art. 21. DOI: <https://doi.org/10.3390/machines5040021>
34. SME Mining Engineering Handbook. 3rd ed. Society for Mining, Metallurgy & Exploration, 2011.
35. Про затвердження Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів : Наказ Міністерства палива та енергетики України від 25.07.2006 № 258 (у редакції наказу Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 13.02.2012 № 91). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1143-06#Text> (дата звернення: 25.03.2026).
36. Total Materia Materials Database. URL: <https://www.totalmateria.com>
37. Деталі машин. Вузли та деталі загального призначення. Ряди основних параметрів : ДСТУ 8781:2018. [Чинний від 2019-01-01]. Київ : УкрНДНЦ, 2018. 14 с. (Національний стандарт України).
38. Писаренко Г. С., Квітка О. Л., Уманський Е. С. Опір матеріалів : підручник / за ред. Г. С. Писаренка. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ : Вища шк., 2004. 655 с.

39. Budynas R. G., Nisbett J. K. Shigley's Mechanical Engineering Design. 11th ed. McGraw Hill, 2020.
40. Відливки сталеві. Загальні технічні умови : ДСТУ 8733:2017. [На заміну ГОСТ 977-88 ; чинний від 2018-05-01]. Київ : УкрНДНЦ, 2017. 38 с. (Національний стандарт України).
41. Мідь та мідні сплави. Зливки та виливки : ДСТУ EN 1982:2017 (EN 1982:2017, IDT). [На заміну ДСТУ EN 1982:2015 ; чинний від 2018-12-01]. Київ : УкрНДНЦ, 2017. 65 с. (Національний стандарт України).
42. Олов'янисті бронзи: механічні властивості та застосування : веб-сайт // Довідник машинобудівника. URL: <https://mash-xxl.info/page/119162073208143084002231047243126079029066008205/> (дата звернення: 25.03.2026).
43. Bhushan B. Modern Tribology Handbook. CRC Press, 2001.
44. SKF Lincoln Centralized Lubrication Systems. URL: <https://www.skf.com/us/products/lubrication-management/lincolnindustrial>
45. Bijur Delimon Lubrication Systems. URL: <https://www.bijurdelimon.com>
46. Li Z. et al. Multi-Objective Structural Optimization Design for Electric Excavator-Specific Battery Packs with Impact Resistance and Fatigue Endurance. Energies, 2025. Vol. 18, No. 3. Art. 669. DOI: <https://doi.org/10.3390/en18030669>
47. Технологія наплавлення деталей гірничих машин / В. П. Лаврик, В. В. Суглобов, В. В. Шишкін, А. В. Лоза. Вісник Криворізького національного університету. 2017. Вип. 45. С. 112–118.
48. Блохін В. В., Булушев В. Р., Кисельов Л. А. Способи нарощування поверхонь : веб-сайт // Донецький національний технічний університет. URL: <https://science.donntu.edu.ua/msmo/zinkov/library/article1.htm> (дата звернення: 11.03.2026).
49. Marks de Chabris A. et al. Operational Cycle Detection for Mobile Mining Equipment: An Integrative Scoping Review with Narrative Synthesis. Eng, 2025. Vol. 6, No. 10. Art. 279. DOI: <https://doi.org/10.3390/eng6100279>
50. Система стандартів безпеки праці. Небезпечні та шкідливі виробничі фактори. Класифікація : ДСТУ 12.0.003-74. [Чинний від 1976-01-01]. Київ : Держстандарт України, 1974. 12 с.
51. Правила безпеки під час поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення : Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 12.06.2013 № 345. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1062-13#Text> (дата звернення: 16.04.2026).
52. Правила будови і безпечної експлуатації вантажопідіймальних кранів : Наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 18.06.2007 № 132. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0784-07#Text> (дата звернення: 16.04.2026).

53. Керовані надією. Як екскаваторники з Кривбасу тримають гірничий фронт : веб-сайт // *МЕТІНВЕСТ МЕДІА*. URL: <https://metinvest.media/ua/page/kerovani-nadyu-yak-ekskavatorniki-z-krivbasu-trimayut-grnichiy-front> (дата звернення: 16.04.2026).

54. Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці : Наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26.01.2005 № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text> (дата звернення: 16.04.2026).

55. Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів : Наказ Міністерства палива та енергетики України від 25.07.2006 № 258. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1143-06#Text> (дата звернення: 16.04.2026).

56. Правила пожежної безпеки для підприємств вугільної промисловості України : Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 06.12.2013 № 888. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0065-14#Text> (дата звернення: 16.04.2026).

57. Державні санітарні норми та правила утримання територій населених місць : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.03.2011 № 145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0457-11#Text> (дата звернення: 16.04.2026).